

BAJAI HONPOLGÁR

2013. november

XXIV. évfolyam 11. (276) szám

Ára: 250 Ft

B. Mikli Ferenc: Részlet a Szent György-kápolna szekeljából

Fotó: Pump Károly

A revízió és az ára 75 éve történt az első bécsi döntés

Előzmények

A trianoni traumát követően a magyar külpolitika első számú célja a megalázó békeszerződés felülvizsgálata volt. A kortárs magyar propaganda mindvégig a teljes revíziót hangsúlyozta („Csonka Magyarország nem ország, egész Magyarország mennyország!”), de a mértékadó politikusok tisztában voltak ennek lehetetlenségével. Az 1920-as években még a békeszerződés egy részleges módosítására sem volt esély. A világháborúkban, az azt követő forradalmakban és ellenforradalomban, idegen megszállásban ka-

tonailag, gazdaságilag és erkölcsileg egyaránt megrokkant, külpolitikailag teljesen elszigetelt, csupa ellenérdekelte állam által hátrált ország önerejéből nem lehetett képes nemhogy az „ezeréves határok” visszaállítására, de még csekély határmódosításokra sem. Nagyhatalmi támogatás híján a fennhangoztatott revíziós célokra minimális esély sem kínálkozott, márpedig a kor nagyhatalmai vagy épp az 1920 után kialakult status quo fenntartásában voltak érdekelték, vagy a maguk belpolitikai problémáival voltak elfoglalva.

1933 után a helyzet annyiban mindenképp megváltozott, hogy Adolf Hitler és a német nemzetiszocialisták hatalomra jutásával és a németek újbóli megerősödésével egy olyan nagyhatalom is megjelent a világpolitika színpadán, amely nem is csinált nagy titkot abból, hogy a „versailles-i szégyenbéké” megsemmisítésére törekszik. Igaz, kezdetben Hitler a konkrét magyar revíziós célok tekintetében meglehetősen érzéketlen volt, s ezt közölte is az 1933 júniusában Berlinbe látogató Gömbös Gyula miniszterelnökkel, aki ezt követően vissza

is tért a magyar külpolitika hagyományosabb olasz-osztrák orientációjához. Hitler a következő években azonban sikeresen végrehajtotta békés revíziós programját, egyetlen puskalövés nélkül szerezte vissza a demilitarizált Rajna-vidéket, az addig nemzetközi megszállás alatt álló Saar-vidéket, majd 1938 márciusában Ausztriát is a Harmadik Birodalomhoz csatolta, s mindehhez a békét féltő nyugati demokráciák asszisztáltak. Ráadásul Németország erre az időre szorosabbra fűzte kapcsolatait mind a korábban inkább vetélytársnak tekintett Olaszországgal, mind a távol-keleti hegemoniára törekvő Japánnal, s Jugoszláviában, Bulgáriában és Romániában is németbarát kormányok voltak hatalmon, Lengyelországnak pedig megnevezési szerződése volt a németekkel. A hitleri Németország 1938 márciusától Magyarország közvetlen szomszédja lett, de a német jelenlét a magyar belpolitikában is egyre erősödött; a közép-kelet-európai kisállamok egytől egyig erős német befolyás alá kerültek, külpolitikai mozgásterük egyre jobban beszűkült.

A magyar kormányok és főként a külpolitikát a Gömbös, Darányi Kálmán, majd Imrédy Béla kormányában is irányító, a nemzetiszocialistákkal és Hitlerrel sem szimpatizáló Kánya Kálmán külügyminiszter ugyan igyekeztek volna a német orientációt valamelyest ellensúlyozni, de így is megerősödött az a meggyőződés, hogy az országnak méltó társának kell lennie Hitlernek Csehszlovákiával szembeni területi követelései érvényesítésében. (Darányi 1938. március 5-én győri fegyverkezési programját ennek jegyében hirdette meg.) Az Anschluss még ebben a légkörben is sokkhatásként érte a magyar politikai elitet, ennek hatására a magyar szélsőjobboldal hangja alaposan felerősödött, de a kormány is jelentős engedményeket tett neki, azt remélve, hogy ezekkel „kifogja a szelet a vitorlájából”. Bár Magyarország továbbra sem volt abban a helyzetben, hogy maga kényszerítsen ki bármiféle határmódosítást, a küszöbön álló változásokból semmiképp sem akart kimaradni, és kereste a lehetőségeket. 1938 augusztusában ugyan a bledi egyezményben a kisantant elismerte Magyarország fegyverkezési egyenjogúságát, cserébe a magyarok lemondtak az erőszakos határváltoztatásról, de az egyezmény sosem lépett hatályba, mert az érintett országokban élő magyar kisebbség sorsát illetően nem találtak közös nevezőre.

Hitler ellenben – a németeknek egyébként nem tetsző egyezménnyel csaknem egyidejűleg – egy másik alternatívát kínált

a magyaroknak. Amikor Horthy kormányzó és egy magyar kormányküldöttség a Prinz Eugen cirkáló keresztelésének ürügyén több napig Németországban tárgyalt (1938. augusztus vége), a Führer felajánlotta: Magyarország mozgósítson, majd ellenállás esetén támadja meg Csehszlovákiát, s ennek fejében Németország kész katonai segítséget nyújtani, illetve az egész Felvidék visszaszerzését támogatni. Egy ilyen agresszió nemzetközi következményei azonban eléggé kiszámíthatatlanok voltak, és a magyar haderő fejlesztése sem tartott még ott, hogy kockázat nélkül belevágjon egy ilyen akcióba – így Imrédy és Horthy (Hitler haragját is magukra vonva) határozottan elutasították az ajánlatot. A németek egészen mást vártak, és Hitler a tárgyalások második felében (sőt később sem) nem is állt szóba Kánya külügyminiszterrel, a folytatást Joachim von Ribbentrop külügyminiszterre bízta. Állítólag ekkor hangzott el először az a sokat idézett mondat, hogy „a magyarok anélkül akarnak asztalhoz ülni, hogy a főzésben részt vettek volna”. Viszont az addig inkább angolos orientációjú politikus, Imrédy ekkortájt ismerte fel, hogy a térségben Nagy-Britannia igazából nem érdekelt (Franciaország pedig komoly belpolitikai válsággal küzdött), így ebben a térségben Németország akarata lesz a mérvadó. Ez a logikailag helyes, mégis végzetes felismerés magyarázza a miniszterelnök külpolitikai fordulatát a német elkötelezettség irányába, amelynek rövid távon az ország nyertese lett, ám később nagy árat fizetett érte. Az első revíziós siker azonban egy másik ügy „oldalvizén” elérhető közelségbe került.

A szudétanémet ügy

A két világháború között Csehszlovákia jelentős (több, mint 3 milliós), német kisebbséget „örökölt”, akiknek a többsége az Anschluss után Németországgal közvetlenül szomszédos területen, az ún. Szudéta-vidéken élt. (Az elnevezés történelmileg nem teljesen helytálló, de a kor nyelvezete minden Csehországhoz csatolt egykori osztrák területet így nevezett.) Az ott élő német kisebbség körében a harmincas évek közepére a Konrad Henlein által vezetett Szudétanémet Párt vált a legnépszerűbb politikai erővé, amely – miután a cseh és szlovák szavazatok megoszlottak a különféle politikai erők között – 1935-ben már a csehszlovák parlament egyik legerősebb pártja volt. A párt eredetileg a német kisebbség helyzetének javítását a csehszlovák alkotmány keretei között képzelte

el, de 1938-tól (birodalmi német ösztönzésre) már megjelent az autonómia követelése és a (többek között Csehszlovákia feldarabolását is hirdető) nemzetiszocialista propaganda teljes szabadsága a követelések között. (Henlein ebben az időben rendszeresen konzultált Hitlerrel és a prágai német követséggel.) De a párt karlsbadi programjával egyidejűleg a német birodalmi kancellárián elkészült a Fall Grün terv, amely a tárgyalások kudarc esetére kilátásba helyezte Csehszlovákia megtámadását, amelyhez egy féktelen sajtóhadjárat is kapcsolódott. 1938 májusában már küszöbön állt egy katonai konfliktus, de ezt angol közbenjárásra sikerült elhárítani. Csakhogy az is kiderült, hogy a – német nemzetiszocialisták által befolyásolt – szudétanémetek valójában nem akarnak meg egyezni; amikor a csehszlovák kormány hajlott volna az autonómia megadására, már az állam föderatív alapú átszervezését kezdték követelni, majd a Szudéta-vidéken zavargások törtek ki. (Ezeknek az volt a szerepe, hogy a cseh atrocitásokat és a kormány tehetetlenségét bizonyítsák.) A Milan Hodza által vezetett csehszlovák kormány mindebből azt a következtetést vonta le, hogy nincs esély a meg egyezésre, és szeptember közepén erőszakot alkalmazott; a tárgyalások megszakadtak, Henlein Németországba menekült.

Ekkor lépett ismét Hitler a nyilvánosság elé, és a nürnbergi pártkongresszuson bejelentette, hogy „Németország nem tűrheti tovább a németekkel szembeni erőszakoskodásokat, és maga fog gondoskodni a megvédésükről”. Ez bizony direkt háborús fenyegetés volt, és ettől a csehek még akkor is joggal tarthattak, ha – elvben legalábbis – államuk területi épségét több nemzetközi egyezmény is szavatolta. Mind a Szovjetunió, mind Franciaország garantálta Csehszlovákia határait, csak hogy előbbinek egy esetleges beavatkozáskor Lengyelország vagy Románia területén kellett volna átvonulnia – ennek engedélyezésére pedig ezek az államok semmiféle hajlandóságot nem mutattak. (Lengyelországnak területi követelései voltak Csehszlovákiával szemben, Románia pedig régóta németbarát államnak számított.) Franciaország külpolitikája pedig a békét mindenáron menteni akaró Nagy-Britanniához igazodott, ez viszont egyre inkább a Németországnak tett engedményben látta a válságból való kiutat. Neville Chamberlain brit miniszterelnök még 1938 szeptemberében is hitt saját közvetítői képességeiben, de ezekből a reményekből Hitler a berchtesgadeni tárgyalásokon gyorsan ki-

ábrándította. „Beneš [csehszlovák köztársasági elnök M.J.] erőszakot alkalmazott honfitársaimmal szemben a Szudéta-vidéken. Beneš mozgósított májusban, nem én. Nem tűröm tovább! A legrövidebb időn belül saját belátásom szerint rendezem ezt a kérdést, így vagy úgy.” – mondta Hitler, s miközben zajlottak a tárgyalások Hitler különvontán, végig csapatszállító szerelvények haladtak el mellettük. Hitler csak a csehszlovákiai németek önrendelkezési jogáról kívánt egyezkedni, ám amikor Chamberlain szeptember 22-én – a franciákkal és saját kormányával való egyeztetést követően – visszatért Németországba tárgyalni, Hitler már a vitatott területek átengedését is kevesellte egy megemntamadási szerződés fejében. Egyrészt nagyobb területet követelt, mint pár nappal korábban, és ekkor már a Csehszlovákiával szembeni magyar és lengyel területi igények kielégítését is kérte. A godesbergi német diktátumot Chamberlain nem fogadta el, és szeptember 24-én távozott Németországból. Amikor Hitler szeptember 26-án bejelentette, hogy a godesbergi ultimátum el nem fogadása esetén két nap múlva elrendeli az általános mozgósítást, a brit, a francia és a szovjet nagyhatalom – szavakban legalábbis – még mindig eltökéltséget mutatott Csehszlovákia megvédésére. Újabb két nap múlva az angol miniszterelnök mégis visszakozott, amikor ugyanis azt látta, hogy Hitler valóban késznek tűnik a háborúra, nem mert kockáztatni, és szeptember 28-án nemzetközi konferencia összehívását javasolta. (Jóllehet, Németországban a Csehszlovákia megtámadását katonailag megalapozatlannak ítéelő német vezérkar szemrehányást tett Hitlernek, sőt egyesek már készek lettek volna összeesküvést szervezni a megbuktatására.)

A szeptember 29-én összeült müncheni konferencia már teljesen Hitler szája íze szerint alakult. A tárgyalásztalnál a brit, a német, a francia (Édouard Daladier) és az olasz miniszterelnök (Benito Mussolini) foglalt helyet; Csehszlovákia képviselői csak az előszobában várakozhattak. A tárgyalások a korábbi időszakhoz képest nyugodt légkörben folytak, Hitler csak a csehek ellen intézett éles kirohanást, ám amikor Daladier kérdésére a német diktátor azt felelte, hogy a jövőben kész a megcsonkított Csehszlovákia függetlenségét garantálni, megszületett a megegyezés. A másnap aláírt egyezmény lényegében a godesbergi ultimátumot szentesítette: a négy nagyhatalom kötelezte Csehszlovákiát a Szudéta-vidék átengedésére, a területet október 10-ig kellett kiüríteni. Ez je-

lentékeny veszteség volt a cseheknek, és a németek hamarosan azokat a területeket is birtokba vették, ahol eredetileg népszavazást kellett volna kiírni. Münchenben a magyar és lengyel igényekkel külön nem foglalkoztak, hanem – három hónapon belül lefolytatandó – kétoldalú tárgyalásokra bízták a vitás kérdések eldöntését. Lengyelország azonban ezt sem várta be; József Beck lengyel külügyminiszter még az egyezmény kihirdetésének napján ultimátumot küldött Prágába: ha Csehszlovákia október 1-jén délig (!) nem mond le a vitatott tescheni (Cieszyn, Tešín) területről, a lengyel csapatok átlépik a határt. A megfélemlített és magára maradt cseheknek sok választása nem maradt; kénytelenek voltak elviselni, hogy a lengyelek másnap megszállják a mintegy ezer km²-nyi területet.

A magyar revízió sikere

Az augusztusi, szeptember eleji feszült hangú tárgyalások után a magyar kormány attól tartott, hogy Csehszlovákia küszöbön álló feldarabolását úgy végzik majd el, hogy abból Magyarország kimarad. Ezért a magyar kormány újból tárgyalni akart Hitlerrel, aki némi vonakodást követően szeptember 20-án fogadta a magyar miniszterelnököt és kíséretét. E delegációnak Imrédy külügyi személyi titkáráként tagja volt a bajai származású diplomata, Újpey Elemér is. A tárgyalások hangulatát nem csekély részben az ő 1987-ben *Végállomás Lisszabon* címmel megjelent visszaemlékezései alapján lehet rekonstruálni. Eszerint Hitler szabályosan üvöltözött a „gyáva és semmi kockázatot nem vállaló” magyarokkal, és azt is kilátásba helyezte, hogy a magyar igények szóba sem kerülnek Münchenben, és többet magyar vezetőket sem hajlandó fogadni. E kilátástalannak tűnő helyzetben a magyar diplomácia még egy utolsó kísérletet tett: a későbbi külügyminiszter Csáky István még a konferencia kezdete előtt megjelent Münchenben, és megkereste régi személyes ismerősét, Galeazzo Ciano olasz külügyminisztert (egyben Mussolini vejét). Tőle, mint „Magyarország barátjától” kérte, hogy a magyar felvidéki területi követelések szerepeljenek a müncheni záró kommunikében. Valószínűleg ennek az elkeseredett gesztusnak volt köszönhető, hogy – ha csak egy félmondat erejéig, de a magyar (és lengyel) igényekről is szó esett.

München után a magyar kormány a lengyelhez hasonló türelmetlenséget tanúsított, de a fegyveres fellépés ódiomát nem merte vállalni. Mind Anglia, mind Franciaország rosszallásától, mind a németek

esetleges retorziójától tartott, így késznek mutatkozott a tárgyalásokra. Igaz, október 5-től sebtében felszerelt diverzáns csapatok törtek be csehszlovák területre (főleg Kárpátaljára), hogy ott általános felkelést robbantsanak ki. (Ez sok sikert nem hozott, a főleg szélsőjobboldali önkéntesek nagy része fogságba esett.)

Az október 9. és 14. között zajló kétoldalú tárgyalások helyszínéül némi huzavona után Révkomáromot jelölték ki, ami inkább a magyaroknak kedvezett. A helybeli magyar lakosság a visszatérés pártján volt, és a *Zsófia* gőzhajón a városba érkező magyar delegációt virágosóval fogadta, a templomok tornyára magyar zászlót tűztek ki, s a tárgyalásokra is behallatszott az utcán énekelt magyar himnusz. A magyar küldöttséget Kánya Kálmán külügyminiszter vezette, de meghatározó tagja volt Teleki Pál vallás- és közoktatásügyi miniszter is, aki az Államtudományi Intézet rendkívül alapos dokumentációjára támaszkodhatott. A csehszlovák küldöttség szinte kizárólag szlovákokból állt, élén a frissen autonómiát kapott Szlovákia teljhatalmú miniszterével, a korábbi bánóci plébános Jozef Tisóval. A magyar fél már azzal is kedvezőbb pozícióba került, hogy el tudta fogadtatni, hogy a diplomáciában szokásos francia helyett a magyar legyen a tárgyalások nyelve, hiszen a másik küldöttség minden tagja beszélt magyarul. Egyébként is megfigyelhető volt, hogy a szlovák delegáció nem volt kellően felkészült, Kánya és Teleki – szellemi fölényüket is éreztetve – több alkalommal is sarokba tudta őket szorítani. A magyar területi követelések etnikai alapon 14 153 km² terület átadásáról szóltak 1 millió 90 ezer lakossal (ennek 78%-a volt magyar) és 12 magyar többségű várossal. Az inkább időhúzásra játszó szlovák fél előbb csak autonómia megadását tudta elképzelni, később csekély mennyiségű terület átengedésére mutatott némi hajlandóságot, ami ugyan napról napra növekedett, de messze állt a magyar igényektől. Október 13-án 5405 km² és 349 ezer lakos átadását javasolták (gyakorlatilag a színmagyar Csallóközt), de ezt a magyarok nem fogadták el. Közben a háttérben pedig csehszlovák politikusok Berlinben próbáltak támogatást keresni a magyar törekvések ellenében. (Nem is teljesen sikertelenül.) A tárgyalások végül október 14-én megszakadtak, bár a jóindulat jeleként Magyarország két kisvárost (Ipolyságot és Sátoraljaújhely elcsatolt felét) visszakapott, sőt egy hét múlva – német közvetítéssel – a szlovákok újabb, immár az etnikai határvo-
nalat követő, de Pozsonyt, Nyitrát, Kassát,

Tiso és Kánya vitája a révkomáromi tárgyalásokon

Ungvárt és Munkácsot Csehszlovákiánál hagyo ajánlattal éltek, de ezt Budapest elvetette. Ezt követően Magyarországon heves tüntetések kezdődtek a „tehetetlen kormány” ellen, amely nem tudta elérni a revíziót, és „hagyta tovább sínylődni” a felvidéki diverzánsokat.

Ezután elvben ismét négyhatalmi döntés kellett volna a kérdés rendezéséhez, de sem az angol, sem a francia kormány nem tolokodott azért, hogy részt vehessen Csehszlovákia további szétdarabolásában (és Hitler sem kereste túlzottan az együttműködést velük). Azt a magyar kormány is jól látta, hogy a németek hozzájárulása nélkül Csehszlovákiától semmilyen engedmény nem várható, így a magyar kormány ismét Berlinben kényszerült kilincselni. Hitler sem Imrédyvel, sem Kányával nem volt hajlandó szóba állni, de Darányi Kálmán volt miniszterelnököt végül kész volt fogadni. Újpeéry Elemér ezen az október 14-i, Obersalzbergi találkozón is jelen volt, s miután az egyébként Hitler, Ribbentrop és Darányi hatszemközti megbeszélésén nyitva hagyták az ajtót, fültanúja lehetett a „tárgyalásnak”. Ezen a találkozón Darányi alig öt percet beszélt, de ezalatt megígérte, hogy a határrevízió ellenjavaslataként Magyarország kész kilépni a Népszövetségből, csatlakozni az antikomintern paktumhoz, és tízéves gazdasági szerződést kötni a Harmadik Birodalommal. Hitler ugyan nem szakította félbe, ám Darányi beszédét követően felugrott székéről, majd szabályos dührohámot kapott, és 45 percen át üvöltözött, és a korábbi német vádak ismételte újra. A feszült helyzet komikuma az volt, hogy Darányi nem értett elég jól németül, így amikor Hitler hosszú mono-

lógja végén kifulladt, ennyit válaszolt neki: „Herr Reichskanzler, nicht verstanden, bitte noch einmal!” (Birodalmi kancellár úr, nem értem, kérem még egyszer!) Hitler türelme ezzel el is fogyott, és a tárgyalások folytatását külügyminiszterére bízta. Ribbentrop szerencsére valamivel megértőbbnek bizonyult a magyar igényekkel szemben, habár az is kiderült, hogy a német szakértőknek is volt már új csehszlovák-magyar határjavaslata, amely a magyar igényektől annyiban különbözött, hogy Ungvár és Munkács környékén hét falut az akkor még önálló államként elképzelt Kárpátaljánál hagyott volna. Amikor a magyar küldöttség – Újpeéry információinak köszönhetően – be tudta bizonyítani, hogy e települések lakossága nem német, hanem zsidó többségű, akkor a két város

ellátása szempontjából fontos községeket is átengedték. Ezután Hitler megbízásából Ribbentrop már azt közölte a csehekkel, hogy határaikat csak akkor tudja garantálni, ha a magyaroknak „igazságos határt” biztosítanak. Október végén még mindkét fél igyekezett nagyhatalmi támogatást szerezni saját igényeihez, és megbízott diplomatáik próbálták puhítani az olasz és német vezetőket. (A magyar fél félhivatalosan az olaszokat is informálta az Obersalzbergben kialakított eredményekről. Ciano külügyminiszter az új határ egyes, nyugati részeit túl kuszának tartotta, és a térképen – a magyarok javára – „kiegyenesítette”. Ezzel azonban olyan, szlovák többségű falvak Magyarországhoz kerülése is elérhetővé vált, amelyek a „néprajzi határ” alapján tárgyaló magyarok követelése között nem is szerepeltek.) Október 30-án végül a magyar és csehszlovák fél is beleegyezett abba, hogy az olaszok és a németek mondják ki a végső szót a kérdésben.

Ennek alapján indult meg az olasz-német „döntőbíráskodás”, amelynek során valójában a bécsi Belvedere palotában Ribbentrop vitatkozott olasz kollégájával, Cianoval. A magyar és csehszlovák fél röviden előadhatta ugyan álláspontját, de ennek sok jelentősége nem volt, a határvonalak kialakításába nem is vonták be őket. Ezt követően a német és olasz diplomácia vezetője egy külön szobába vonult el. A magyar érdekeket sokkal inkább Ciano képviselte, elsősorban az ő fellépésének volt köszönhető Kassa, Munkács és Ungvár átadása Magyarországra részére. (Ezek megtartását nem sokkal korábban Ribbentrop még megígérte František Chvalkovský csehszlovák külügyminiszternek.) Az ún. első bécsi döntés eredményét

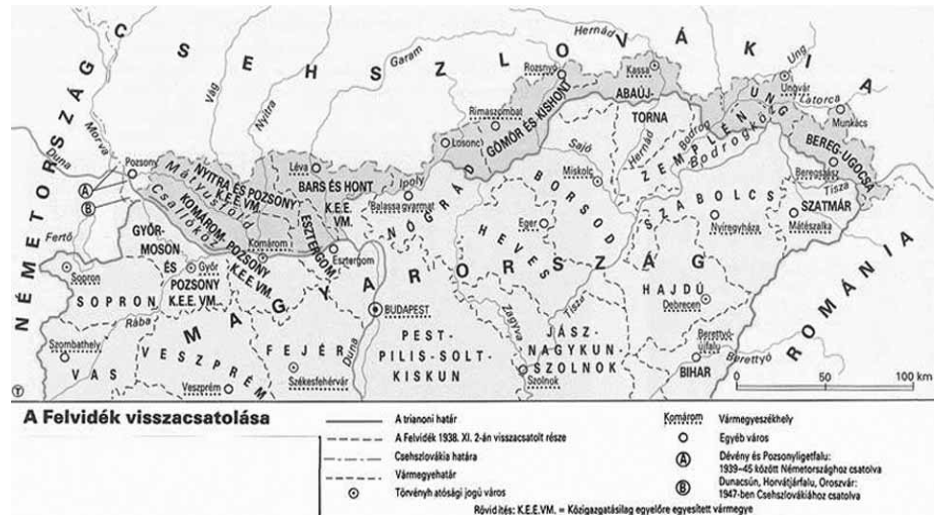

Az érintettek a döntés után: Chvalkovský csehszlovák, Ciano olasz, Ribbentrop német és Kánya magyar külügyminiszterek

A revíziós siker egyik fő kovácsa,
Kánya Kálmán külügyminiszter

végül 1938. november 2-án hirdették ki, fellegbezésre nem volt lehetőség. Ennek alapján Magyarország 12 400 km²-nyi területet kapott vissza, összesen 1 millió 100 ezer lakossal, amelynek mintegy 86%-a volt magyar nemzetiségű. (Kb. 320 ezer maradt a határ túlsó oldalán.) A szlovákokat nagyon meglepte a döntés, a kárpátaljai (ruszin) miniszterelnök, Avgusztyn Volosin állítólag el is ájult hallatán, de Tiso is csak annyit mondott: „Mindent elvesztettünk”. Annyit azonban senki nem vitathatott, hogy etnikai alapú döntés született, hiszen az új határ lényegében az etnikai vonalat követte, egyetlen nagyhatalom sem emelt szót ellene. (Chamberlain úgy nyilatkozott a brit parlamentben, hogy a Csehszlovákia és Magyarország közötti határokról vonatkozóan nem szükségesek további nemzetközi lépések.) A jelentősebb felvidéki városok közül csak Pozsony és az ekkor magyar többségű Nyitra maradt szlovák kézen, igaz, pl. a szlovák többségű Érsekújvárt a magyarok megkapták.

Az első bécsi döntés területi következményei

A döntés fogadtatása Magyarországon is vegyes volt. Az utca természetesen ünnepelte az első revíziós sikert; a hazatérő, Kánya vezette magyar küldöttséget Hegyeshalom után minden vasútállomáson ujjongó tömeg fogadta. A sikerkovácsnak tartott külügyminiszter csak Komáromban ment először a vonat ablakához, pedig már a sínek mellett álló gyerekek is azt skandálták: „Kánya bácsi, köszönjük a Felvidéket!” Miután a miniszterelnök (aki nem utazott ki Bécsbe) a Sándor-palota erkélyéről kihirdette a Felvidék magyar részének visszatérését, a német, olasz és lengyel követségek előtt hálatüntetéseket is tartottak. A politikai elit már megosztottabb volt: sokan – főleg a jobboldalon – Imrédy szemére hányták Kárpátalja megszerzésének elmulasztását. (A területre etnikai érvek alapján nem lehetett igényt támasztani, de birtoklása stratégiaileg és presztízszokokból is fontos lett volna.) Így az eredmény nem volt akkora,

hogy az egyébként hatalma jelentős növelését tervező (s emiatt számos korábbi támogatójával szembekerülő) miniszterelnök saját belpolitikai terveinek megvalósítására használhatta volna. Még abban az évben elvesztette parlamenti többségét, s bár egyelőre élvezte a kormányzó bizalmát, november végén újjáalakított kormányából kimaradt a revíziós siker egyik fő kovácsa, az „óvatoskodó” Kánya Kálmán. Menesztése az erősebb német elköteleződés egyértelmű jele volt, ami egybecsengett Imrédy a cseh válság megoldásából levont, utóbb fatálisnak bizonyuló következtetésével: a német követeléseknek a nyugati demokráciák nem állják útját, így Németországot szorosabban kell követni, mert ezzel az ország jobban járhat, mint ha latolgat és húzódozik. A folytatás ismert.

1938-ban azonban még inkább az öröm dominált. Horthy kormányzó ismét a fehér lovára ült, és ünnepélyesen vonult be Komáromba és Kassára, ahol a többség ünnepelte. A bevonuláson jelen volt Lord Rothermere, a magyar revízió régi brit támogatója is. Kassán Horthy megkoszorúzta II. Rákóczi Ferenc sírját. Ekkor az utcasarkokon ingyen mérték a jófajta cseh sört, sőt ingyenes vonatok vitték a lelkes hazafiakat az ünnepségek helyszínére, és az euforikus tömegben alighanem csak kevesen gondoltak arra, hogy ennek a sikernek egyszer még nagyon súlyos ára lehet. Az első bécsi döntés ugyan megalapozott, az etnikai elvet maximálisan betartó eredményt hozott, ám az elvesztett második világháborút követően nem ezt, hanem a Felvidék visszatérésének körülményeit és a döntőbírák személyét vették figyelembe.

Horthy bevonulása Kassára

Apámra gondolva

II. rész

Most leírok még néhány élményt, ami nem tartozik e komoly tárgyhoz, de jellemző az akkori életre. Mi, a két gyerek, falun születtünk, de mégis láttunk emeletes házat. A Forgách grófok kastélya a falu végén lévő nagy parkban állt, középső része emeletes volt. Bajára utazva két napot töltöttünk Budapesten, a Rákóczi úti Metropol Szállóban, ami nagyobb volt, mint a kastély. Délben indultunk a hajóval Bajára. Már sötét volt, amikor a bajai hajóállomásra értünk, a sötét Duna még félelmetesebbnek tűnt. Szerencsére a parton várakozó tűzoltózenekar, mikor látta a hajó közeledését, rázendített. Ilyen csodálatosat még nem hallottunk, elfelejtettük a félelmet. 1922. augusztus 19. volt, másnap Baja felszabadulásának első évfordulója. Valakik, a „pesti nagy emberek” is utaztak a hajón az ünneplésre. Őket várta a zenekar.

A Bajai Takarékpénztár épületében lakásunk még nem készült el, így a főutcán, Krause Katica néni házában, az első emeleten kaptunk két szobát. Másnap már korán reggel ott masírozott az ablak alatt a tűzoltózenekar és fújta. Majd szép fogatok, mint a grófé, gyönyörű parádés kocsisokkal a bakon. Persze másztunk fel az ablakra, és kaptunk. Mondta is sírva kisöcsém: „Lát-szik, hogy Baján vagyunk, sok itt a baj.” Ettől kezdve már folyton emeleten laktunk, először a mostani Déri Miksa utcarész fölött, majd a ferencesek templomára néző sarkon, végül a főtér és a kis tér sarkán, ahol hetipiaci napokon a cserepesek árultak.

Amikor Bajára érkeztünk, a Takarékpénztár épületének csak a főtér és a Deák Ferenc utcai része volt emeletes, a másik kettő nem. A mostani Déri Miksa köz felőli részre építettek egy új szárnyat, az lett a mi lakásunk, bejárata egy kis nyitott folyosóról volt. A széles, zárt folyosó teli volt ládákkal, tyúkketrecsokkal, apró fahalmokkal és bűdösséggel, sőt, mint utóbb kisült, svábbogárral is. Ezek esténként masíroztak a zárt folyosó felől a mi előszobánkba. Emiatt szép zöld porral volt körülhintve az előszoba, amire én nagyon büszke voltam, mert falun ilyet nem ismertünk. El is meséltem büszkén az iskolában. Szüleim ezt megtudván igen komolyan és szigorúan azt mondták, nem illik dicsekedni, az nem szép dolog!

Egy év múlva nagy építkezés indult, addigra az összes lakónak felmondtak. A lakásokban csak a konyhában volt vízcsap leöntővel, és a lakásokhoz egy WC tartozott a

folyosó végén. A teljes átalakítás után komfortos lett valamennyi. A folyosóra ezentúl csak virágállvány és néhány szék került ki a lakások elé. Ezután a kis térre néző régi hivatali helyiségek fölé épült emelet, három komfortos lakás. A földszinten a főtér és a Deák Ferenc utcai sarkon levő patikát (Gyarmati-féle) áthelyezték a ferencesek templomára néző sarokra, a szomszédos üzleteknek a Deák Ferenc utcai oldalon felmondtak. Ott elkészült ez a modern, elegáns bankhivatal, ahová átköltözött a Bajai Takarékpénztár hivatala. A régi épületet átadták a Magyar Nemzeti Bank Bajai Fiókintézet hivatalának; az új lakásokba a MNB tisztviselői költöztek be, a főnök a főtér – Erzsébet királyné utcai saroklakást kapta. 1929-ben vagy '30-ban a MNB új épülete is elkészült, így átköltöztek oda a tisztviselőkkel együtt. A régi hivatali helyiségek így üresen maradtak, időnként képkiallítást rendeztek ott. A főtér sarkára áttelepült hivatali helyiségek fölötti lakást egy belső lépcsővel szintén a takarékhhoz kapcsolták. Itt kapott helyet a tanácsterem, a vezérigazgatói iroda, az irattár, majd talán 1933-ban vagy '34-ben a jogügyi osztály is a Deák Ferenc utcai részen terjeszkedett tovább. A régi hivatali helyiségeket édesapám javaslatára az igazgatóság felajánlotta a múzeum és képtár céljára.

A Bajai Takarékpénztár udvara 1922-ben faskamrákkal volt teli meg libaketrecsokkal, alig lehetett mozogni. Az udvar közepén állt egy magas húzós kút, a régi hivatali helyiség oldalán egy esővízes kút, a föld alatt lévő hatalmas medence gyűjtötte ott a vizet a háztetőkről. Ezt hordták a mosókonyhákba, mert a kútvíz nagyon kemény volt. Városi vízvezeték akkor még nem létezett Baján, a modernizálás után a padlásra több nagy tartályba nyomta föl a villanymotor a vizet.

A ferencesekkel szemben lévő sarkon akkor egy vendéglő volt, ahol a muzsika is szólt esténként. Kerthelyisége az udvar ezen sarkában, két hatalmas akácfa alatt. Ennek a helyére került később a patika. A lakók kiköltöztetése után az udvari kalyibákat is lebontották, az akácfa alá hinta került és homok. Az új lakókkal együtt 12-13 gyerek volt a házban, jó időben az udvaron, rossz időben a széles folyosón játszottunk. Az úgynevezett „hátsó lépcső”, ahol a tüzelőt hordták föl a pincéből, a főtéri szárny udvari oldalán volt, a gyerekek

számára tilos hely, pedig csigalépcső lévén, a korláton akadály nélkül lehetett lecsúszni. Gyönyörű, hatalmas pince volt, a Grassalkovichok építették borpincének, kiváló zamatu lett itt a bor, a termelők nem ismerték meg saját borukat kétévi érlelés után. A sok patkányt hosszú évek küzdelme után lehetett kiirtani. Az udvar kövezte olyan macskaköves volt, mint a Szentháromság tér akkoriban.

Eddig a Bajai Takarékpénztár történetéhez igyekeztem összegyűjteni az általam elérhető adatokat – sajnos minden előképzettség nélkül –, amely intézetnek édesapám 1922-től 25 évig volt vezérigazgatója. Mellékeltem emlékeimet, ami nagyobb részt egy gyermek visszaemlékezéseiből állt. Úgy gondoltam, igen súlyos történelmi időszak jellemzője lesz egy polgári család életén keresztül nézni a kort.

Sajnos az I. világháború után lassan induló békés fejlődés két évtized múlva ismét rossz irányba, majd tragédiába fordult. Ezt az időt fogom most saját életemen keresztül bemutatni.

A Bajai Takarékpénztár épületéből 1936-ban költöztünk át a Tóth Kálmán téri házukba. A házat a már régen nem ott lakó Pollermann családtól vásárolta meg 1934-ben édesapám.

Addigra már 30 éve dolgozott a szakmában, tehetséges és fáradhatatlan munkássága nyomán nemcsak a felszámolástól mentette meg a Bajai Takarékot, de a vidékiek között az elsők közé emelte, aminek eredményeként az ő jövedelme is természetesen emelkedett. Akkoriban sok idő kemény munkája kellett az anyagi gyarapodáshoz. Ez egy igen régi, szép ház volt, sajnos nagyon elhanyagolt állapotban. A teljes épületet modernizálni kellett. 1938-ban férjhez mentem László Szabolcs utász főhadnagynak. 1939-ben áthelyezték Veszprémbe a Jutasi Altisztképző Intézetbe szaktanárnak. 1943-ra megépült Baján az Altisztképző Utászrészlege, így az eddig ott tanulókkal együtt az utász tanári kart is visszahelyezték Bajára. Így visszaköltöztünk 1941-ben és '42-ben született két kislányunkkal.

Nagyon szép, nagy lakást sikerült kibérelnünk a Deák Ferenc és Rókus utca sarkán (Tüskeház). Karácsonyra meghívtuk a László nagyszülőket is, és mindkét nagyszülővel élveztük a picik boldogságát. Ez volt az utolsó békés karácsony.

A Takarékpénztár déli frontja az emelet-ráépítés (1925) után

A Tóth Kálmán utcai ház

1944 kora tavaszától sokasodtak a légitámadásokat jelző rádióadások. Leginkább dél felől jöttek az angol bombázók, Budapest és az északi iparvidék felé. A rádióból hallottuk, „Légiveszély: Baja, Bácska” – mert mifelettünk repültek át. Futás a pincében berendezett óvóhelyre a három és fél éves Piroskával és a húsz hónapos Marikával. Hát szörnyű volt! De sikerült találnunk a városon kívül egy szőlőben lévő kétszobás házat. Oda kiköltözve már csak kíváncsian néztük a magasan csillogó gépeket. A gyerekek egész nyáron mezítláb szaladgáltak a homokban, pancsoltak a napra kitett kisteknő vizében.

Sajnos Szabolcsot rövidesen kivezényelték a frontra, szerencsére egy vincellércsalád is lakott ott, így nem maradtunk egyedül. Szeptember elején visszamentünk a városi lakásba, közeledett a front, s mi nem akartunk elmenekülni. Rövidesen lebombázták a bajai Duna-hidat az amerikaiak.

Mind ritkábban jöttek a frontról a levelek, de szörnyű dolgokról: Menekülj a világ végéig az oroszok elől! Borzasztó, mit tesznek a nőkkel, tapasztaljuk, mikor egy terület visszafoglalunk, ahol már oroszok voltak! Csomagolunk: egy barátnőmnek rokona van Nyugat-Dunántúlon egy faluban, ott szerez egy szobát nekünk, én meg sofőrt, akivel felváltva vezetjük autónkat. Sok a lovas kocsi, az elhullajtott patkósögektől sok a defekt, már nincs több ragasztóanyag, alkonyodik, és egy falu látszik távolról. Végül egy arra haladótól kapunk gumiragasztót, a sofőr javítja a gumit, én meg gyalog indulok a faluba lovas kocsit szerezni. A mami fél, Marika sír, Piroska vigasztalja őket. Mire a faluba érek, teljes az elsötétítés, nehezen kapok lovas kocsit, indulok vissza. A falu szélén találkozunk, de ott már ismét defekt. A csomagok nagy részét átrakjuk a szekérré, a falu egyik parasztházában alszunk.

Másnap lovas szekéren döcögünk 16 km-t, míg Bobára érkezünk, majd az üres autó is. Egy szobánk van, de ez a fürdőszobánk is. Szép idő van, Piroska örül, szaladgál a csibék, kacsák után, örül a malacoknak, mindenkivel összebarátkozik. Ebédet főzhetünk a gazda konyháján. Két hét után sikerül átköltözni egy kedves jó özvegyasszony házába, itt már két szobánk van, és a konyha is a miénk. Novemberben megérkezik édesapám. Szabolcsról alig van hír, számozza a leveleket, innen látom, alig jön meg valami.

Veszünk tüzelőt bőven, disznót ölünk, közeleg a karácsony. December 26., reggel 6 óra: az ablakon zörgetnek, Miklós testvérem kapott öt nap szabadságot, Vágsellyén légvédelmi tüzér Győrtől északra, Piroska keresztapja, nagy az öröm, de másnap reggel indul vissza. Nemsokára megérkezik egy katonai teherautó egy őrmesterrel, Szabolcs parancsnoka üzeni, pakoljunk fel, és menjünk az ausztriai határra. Mi visszautasítjuk, nem megyünk, de a katona azt a parancsot kapta, nélkülünk ne merjen visszamenni. Így szállást keresünk neki. Éjjel bombázzák a vasútállomást, ahol hosszú olajszállító szerelvény áll, a szétkapcsolt olajtartályokat szétlökik a síneken, az egyik éppen a mi kertünk végében áll meg, ezt el is találják, óriási tűz, füst, iszonyatos! Másnap reggel rémülten csomagolunk, megyünk Magyaróvárra, késő éjszaka érkezünk, sehol nincs hely, egy raktárhelyiségben húzzuk meg magunkat, a ládák tetejére rakott takarókon fekszünk a gyerekeket magunkhoz ölelve, patkányok szaladgálnak mindenütt. Másnap reggel üres vagonokba szállhatunk be. Az 1860-70-es évekből valók. Középen hatalmas vaskályha, jobbra-balra két-két fülke, szemben padok. Az elválasztó fal kb. 160 cm magas. A szem-

ben lévő padokat nagy deszkalapokkal lefedik, arra tehetjük az ágyneműt és a pokrócokat, itt csak törökülésben lehet ülni vagy feküdni. A csomagok és az élelmiszer ez alatt vannak, reggelre a tej befagyott a kannába, de a gyerekeknek minden nagyon tetszik.

Keresztülmegyünk Csehországon, mert kisül, nem Ausztria, hanem észak lett az úti célunk.

Majd Lengyelország nyugati felében járunk óriási hóviharakban, iszonyatosan fúj a szél, fél napokat állunk a nyílt pályán. A Balti-tenger felé közeledve a dúnék vörös homokját hóval keverve hordja a szél. „Maradtunk volna Baján, azóta már békés halottak lehetnénk” – morogja apám. Stettin (Szczecin, Lengyelország) környékéről már menekül a lakosság, délnyugat felé fordul vonatunk, Magdeburg sem fogad be. Az Elbe-parti Dessau-Rosslauban német családknál lesz új lakhelyünk. Sajnos szüleim más házba kerülnek. Itt nincs pince, csak szuterén, ügyesen berendezve, a gyerekeknek tetszik. Jó időben az udvaron futkároznak a német kisfiúval. Piroskának hatodik érzéke volt a repülőátadáshoz. Futott be: Jönnek a repülőök! Csak 3-4 perc múlva szólalt meg a sziréna. 87 magyar volt itt, anyák gyerekekkel, két nyugdíjas katonatiszt, egy orvos, néhány nagyszülő. Apám teljesen összeroskadt, ő, aki annyira utálta Hitlert, most ide jutott! Szerencse a bajban, hogy akikre a parancsnok rábízta a családokat, olyan maflák voltak, semmit sem tudtak elérni a német hatóságoknál (tüzelő-kiutalás, élelmiszerjegyek). Ezt látván felajánlotta segítségét apám, rövidesen ő intézett mindent, így már volt célja életének. Piroskát sokszor vitte magával (sétáljon a gyerek), ő boldogan ugrált mellette. Kisült, hogy a folyton nevető, szép kislány jelenléte segítette a hivatalokban.

A Magdeburgot, majd Drezdát bombázó angol gépek éjszakánként itt mentek fölöttünk szörnyű dübörgéssel. Később leírhatatlanul rémisztő volt az Elba túlpártján Dessau bombázása, több napig égett. Elvonult a zászlóalj, sok vita után, hogyan maradhatnának itt a mi védelmünkre? De mi, családok, úgy véltük, itt létük súlyosbítaná a sorsunkat. Az élelmiszerraktári maradékot szétosztották a családok között. Az utolsó heteket a pincében éltük át, remegve lestük a rádiót, melyik hadsereg közeleg jobban, az amerikai vagy az orosz. Az amerikaiak jöttek gyorsabban, el is foglalták a várost ellenállás nélkül, nagy kő esett le a szívnkről. Nem volt gyilkolás, sem lopás. Három nap után jöttek az oroszok, az amerikai csapatok visszavonultak, az Elba folyó lett a határ, a város fele, Dessau amerikai, Rosslau orosz, itt laktunk mi. Éjszakánként sok visítás: Segítség! Itt lett vége a háborúnak. Pár nap múlva kiabáltak az oroszok: „Kaput vojna.”

Öt nap múlva megjött a hivatalos felszólítás az oroszoktól: három nap alatt tűnjünk el a városból. Ment a delegáció az orosz parancsnoksághoz (apám és Piroska), és sikerült tíz nap haladékot kikönyörögni. Gyúrtuk a tésztát, szárítottuk, zsírral és köménymaggal rántást készítettünk, kihűlve kis csomagokban celofánba csomagoltuk, így vittük magunkkal. Varrtunk hátizsákokat, vettem egy nagy, mély gyerekkocsit a németektől, abba dobozokba raktuk be a zsírt, cukrot, rizst, szárított tésztát, sót, kávé, kakaót, (tejport vettünk a németektől), és sok kekszet süttöttünk. A gyerekkocsi tetejére gyapjútakaró, azon ült Marika. Mindenki saját hátizsákjában vitt egy kispárnát, egy pár cipőt, egy pulóvert, egy váltás fehérneműt, gyerekruhát, apám két, én egy takarót, és kenyeret, amennyi elfért. Körülbelül hat kiló kenyérral indultunk el.

A vasút szétbombázva, de a megszálló csapatokat sürgősen kellett szállítani, így az oroszok nagy tempóban rakták le a síneket a romokra. Drezda olyan volt, mint Pompei. A romok közt találtunk két vas fékpofát, ezeken nagyon jól főztünk a nagy fazekunkban. Fahulladékot is bőven találtunk a romok között. Váratlan induláskor mindent gyorsan feldobtunk a vonat lépcsőjére. 20 km vonaton, 3 km gyaloglás, így mentünk, míg Csehországba nem értünk. Ott sikerült elfoglalni két vagon, bár nagy volt a zsúfoltság, de többet már nem szálltunk ki. Piroska zokszó nélkül bírta a gyaloglást, megszegyenítve sok nagy gyereket. Három hét alatt értünk

Budapestre. Végig orosz csapatokkal utaztunk, végig sokat féltünk, éjjel betörték az ablakokat, be kellett deszkázni őket, de a réseken befolyt az eső.

Visszaérkezés Magyarországra

1945. június 14-e. Megérkeztünk Budapestre, a Rákosrendező pályaudvarra, onnan sok gyaloglással értük el a villamost, amivel be tudtunk jönni a városba. A rokonság él, de a László nagyszülők lakásából kevés maradt. Mindenki azt tanácsolja, ne menjünk Bajára, míg nem tudjuk, hol lakhatunk, így én indulok egyedül. Csak a vonat tetejére fértem fel, másfél napig tartott, míg Bajára értünk. A tetőn négyesével sálakkal összekötöttük egymást, hogy le ne csússzunk a domború vagontetőről. Az oroszok sokszor megállították a vonatot, alul a vagonban „zabra”, de ide föl nem jöttek egyszer sem.

Mikor 1945. június 16-án először Bajára érkeztem, már sötétedett. Elhatároztam, a belváros felé haladva benézek minden régi baráthoz, valaki majd csak befogad. A Kosuth Lajos utca végén laktak Mannhold Jenő bácsiék (a takaréék nyugdíjas cégvezetője volt), ma áruház van a házuk helyén. Oda mentem először, nem is engedtek tovább, bár házuk teli volt ruszikkal, de az ő szobájukban maradhattam első éjszakára. A férjem zsalovynadrágja (vászonzatonadrág) és a sibakancsom volt rajtam, amiben három hetet utaztam Németországból. Hátizsák, kezemben egy vastag drótra felfűzve a két fékpofa (vasúti kerékre való) és egy alumíniumfazék. Kértem, hogy ezeket el ne dobják, hátha még szükségem lesz rájuk. A fém a mai napig megvan. Egy nagy lavór meleg vízben végre megmosakodhattam, és bár a földön, de ágyneműben aludtam. Másnap reggel először a Takaréékba mentem, hogy tájékozódjam az itthoni helyzetről, és hogy Beyer Ernő bácsiékhoz (a Takaréék igazgatója volt) bekéredzjek pár napra. Az emeleten lévő lakásokat a ruszrik foglalták le, őket az Árpád utcában lévő takaréki tisztviselők bérházába fogadta be az egyik család. A szintén ott lakó Kutas Jánosék (pénztáros) könnyörültek meg rajtam. Ők nem csak engem fogadtak be, hanem később még a mamámat is a gyerekekkel. Elmesélték Horváth Iván (a villamos művek igazgatója) tragikus esetét, szó sem lehet arról, hogy édesapám hazajöjjen. Pár nap múlva dr. Surányi és Kutas Budapestre utaztak, hogy megbeszéljék az ügyek további intézését.

Elmentem a házuk elé, a kapu, az akkori szokás szerint itt is a falnak volt támasztva, szüleim lakását is ruszki kórháznak használták. A régi üzletbérők mind

megvoltak, csak a trafik helyisége volt üres. Egyelőre nem mentem be senkihez, hanem jártam az utcákat, kit hol találok meg, sokan még nem érkeztek haza a menekülésből. Alig találtam valakit, aki csak a családjával lakott. Így lakásra nincs remény.

Az utcán volt, aki a nyakamba borult, volt, aki átment a túloldalra. A mi lakásunkban (Rókus utca sarok) nem családok, de „robotosok” laktak (ők a ruszikknak kirendelt munkások voltak). Minden község köteles volt megfelelő számú munkást adni Bajának, akiket kéthetenként váltottak. Üres házakat foglaltak le számukra, földre szórt szalmán aludtak.

Naponta járok a Rókus utcai lakáshoz, kitudom, hogy kéthetenként cserélik a munkásokat, vasárnap üres. Mindig más faluból jönnek. Összebarátkozom velük, ellopom a konyhai bejárat kulcsát, ezen az oldalon van a két kisebb szoba is. Összekoldulok vödört, tisztítószert, tüzelőt, seprút, rongyokat. Vasárnap kora reggel megyek oda, a szalmát a szobákból kihordom az udvarra és felgyújtom, mert véresre csípték a lábszáramat tíz perc alatt a bolhák és a tetvek. A mosókonyhában vizet forralok, hordom vödörrel és öntöm a szobákba. Fekete lesz a fal, mert a bolhák fölugrálhatnak a parkettről oda, hogy megmeneküljenek. Vizes seprűvel mosom a falat. Bútor egy darab sem! Csak a könyvszekrény, ami az udvaron áll, és benne tyúkok laknak. Egy üveg pálinkáért a másik lakos kiviszi a tyúkjait. Petróleumos meleg vízzel kimosom, délután jön néhány jó barát, beviszik a szobába, barátainktól még kapok két szalmazsákot, egy-két ócska széket, egy rossz kis asztalt a konyhába, és rongyos takarókat. Este hozom mamit a gyerekekkel.

Reggel jön a másik faluból az új munkásbanda. A főbejáratához vezérlem őket, ott a nagy előszoba és a két nagyszoba. A szobák közt nagy, kétszárnyú üvegajtó, ez elé állítottuk a mi felünkről a könyvszekrényt. A gyerekek egész éjjel sírtak, mert sok bolha, poloska jött a szomszédból. Ezentúl naponta megkentem petróleummal az ajtókeretet a könyvszekrény mögött, így kevesebb rovar jött át. Azt tudtam, hogy az oroszoknál nem volt pontos a nyilvántartás. A kisgyerekeket meg szeretették. A másik lakásban oroszok laktak. Ők persze látták, hogy mi most költöztünk be, de a magyar falusiak nem tudtak velük beszélni. Piroska pedig rögtön meghódított mindenkit. Egy héten nagyon félttem, hogy mi lesz, ha kisül a honfoglalás, de nem lett semmi baj, nem tudódott ki.

(Folytatjuk)

László Szabolcsné Bessenyi Elvira

Sorsa a kép

Színeivel, öreg házaival, „vadvíz országával” Baja a festők paradicsoma. Nagy István végső nyughelyét, az egykori Rudnay művésztelep emlékét őrzi a város – tucatnyi műtermet dédelget. Az egyiket B. Mikli Ferenc „bérelte” 2013 júliusáig.

Az 1921-ben Baján született művészt gyermekkorában érte az első, életre szóló élmény, amikor az 1930-as évek közepén személyesen találkozott

Nagy Istvánnal. A rajzolgató, festegető fiúcskának nem tetszettek a mester komor színű, szűkszavú képei. Pedig, ahogyan Nagy István életre szóló útravalóul adta neki: „A képnek nem szépnek, hanem igaznak kell lennie.” B. Mikli Ferenc bölcsen meg is fogadta a nagy előd tanácsát. Érezte, hogy Nagy István nem utánozható, egyénisége megismételhetetlenül felette áll bárkinek, akit korábban látott, ismert. Emocionálisan, stílusosan nem is kapcsolódott ehhez az első, mély szakmai élményhez, de a művészi, etikai érték igazságára vonatkozó megjegyzést egy életre magának tudta.

A Képzőművészeti Főiskolán 1939-ben Rudnay mester tanítványa lett. A kiváló festő és művészetpedagógus szakmai irányítása imponáló technikai felkészítés mellett szilárd alapokon álló művészi orientálódást kínált a pályakezdő művész számára. Mikli Ferencben mestere hatására már főiskolai éveiben kialakult, s élete végéig őrizte fundamentális állásfoglalását: csak a maradéktalanul átélt, megélt, elsajátított élmények, belső indulatok, saját, őszinte kifejezési forma lehetnek értékmérő az alkotási folyamat eredményének.

Az 1941-es Múcsarnok-béli kiállítás alkalmával először bemutatkozó fiatal művész egy évvel később Firenzében a Fiala Festők Biennáléjának III. díját nyerte el. Felkészültségét, tehetségét egyre erősödő ambíciója kísérte. Nem sokkal később (még diplomaszerezés előtt) mestere tanársegédje lett, 1946-ig, tanulmányai befejezéséig. Ezekben az években stílusát, mondanivalóját még Rudnay közvetlen hatása határozta meg: romantikus, borongós hangulatú magyar tájakat, népi életképeket, klasszikus arányrendszerű portréképeket festett. Rudnay mélytűzű koloritjával szemben azonban már ebben a korai korszakban a fojtott színkezelés, a rezignáció-

ba hajló pszichikai tartalomnak inkább megfelelő bágyadt színvilág jellemezte.

A mester 1946-os nyugdíjazásával egy időben B. Mikli Ferenc szervezőmunkájának köszönhetően, Baja város vezetőinek támogatásával szabadakadémiát, művésztelepet alapítottak. A Rudnay művésztelep hatéves működését követően (ahol többek között Udvardi Erzsébet, Szurcsik János, Weintrager Adolf, Klossy Irén, Göldner Tibor, Bálint Attila pályája is elindult) művészeti körre alakult, melyet B. Mikli Ferenc öt évtizeden keresztül vezetett.

Közben érezte, hogy mestere útján meddő volna továbbhaladni, ezért az 50-es évektől korábbi hangjától fokozatosan eltávolodva újraformálta, újjárendezte témaválasztásait, fellazította művei faktúráját. Ebben segítségére volt az 1940-es évektől Baján állandó kiállításban látható Gresham-kör alkotóinak sokszínű művészi utat képviselő magatartása, közös esztétikai elveik, rokon stílusjegyeik. Közülük különösen Bernáth Aurél, Berény Róbert, Derkovits, Szőnyi István és Egry József művészetének felfedezése hatott termékeny inspirációs forrásként.

A megérett fordulat Mikli művészetében a kritikus 1950-es évek elején következett be, amikor a nagy elődök, az idősebb mesterek, kortársak példája erősítette hitét, és mentette meg a szocreál erőszakolt közhelelyei, a sematizált, lebutított formák vállalásától. Festészete oldottabb, áttetszőbb, líraibb lett. Élete végéig kedves technikái, az akvarell és a gouache bravúros frissességű, progresszív használata ekkor alakult ki. Formái egyszerűsödtek, a korábbi plasztikus hangsúlyok helyett a továbbra is redukált színek érzékletes felületet kitöltő szerepe erősödött. Miközben kompozíciói a klasszikus vonalperspektíva szabályait követték, a képfelületek minél teljesebb és sokrétűbb formai kitöltésére törekedett.

A pályakezdő évek útkeresése az 1960-as évek elején kibontakozó, sajátosságaiban már egyéni festői világhoz érkezett. 1960-tól számos külföldi tanulmányutat tesz többek között a Szovjetunióba, Németországba és Itáliába, országos, területi, megyei és helyi önálló és csoportos kiállítások rendszeres résztvevője. A siker fordulópontra jelentett. A kritika támogató visszhangja tovább erősítette, pontosította saját művészi útja vállalásában, betel-

jesítésében. Korábbi eredményeit megtartva az 1960-as évek végére alakult ki az a senki mással össze nem téveszthető művészi hang, világ, melyet életműve későbbi fejezeteiből jól ismerünk.

Személyes hangú, kissé szomorúan expresszív lírájának legfőbb erénye az őszinte bensőségesség. Természetképe alig mozdul, a művész egyszer-egyszer előforduló, hevesebb gesztusa önmagát lecsendesítve, vagy megszakítva torkollik időtlen nyugalomba. Figurái kissé személytelen, cselekvés nélküli részesei ennek a környezetnek, és halk jelenlétük soha nem erősödhet fel, nem harsoghatja szét, nem bonthatja meg a festő sajátos rezignációját. Nem véletlen uralkodó témaválasztása sem: magányba burkolózó, hangsúlytalan, személyiségüket veszített, vagy kereső lények, csak a tetető gyászában feloldást találó, megtört szívű emberek, sorsukba beletörődött figurák simulnak bele pusztá jelenlétükkel a sivár valóságba. A pszichikum olyan régióit tárta fel művészetével, mely a valóság őszinte, kendőzetlen, megkerülhetetlen emberi kérdéseit állítja szembe velünk. Művészte rendkívül egységes volt: zárt, egyedi jelentéstartalmú. Minden hivatkozástól, meghökkentéstől, nagyot akarástól, tetszelgéstől mentes.

Ars poeticája volt: szolgálni mindenkéltől. Átadni Rudnay mester szellemi hagyatékát, a művészetre nevelés fontosságát. De mindezzel együtt nem szeretett a tökéletesség vagy a hibátlanság képében tetszelegni. Emberben is, művészetben is azt tartotta jónak, időtállóknak, amiben fölfedezhetők az esendőség nyomai. Ahogyan Nagy István mondta azon a gyönyörű tavaszi napon: az értékálló munka nem szép, hanem jó és igaz. S ez nem csupán ars poetica: ez B. Mikli Ferenc hagyatéka.

Kovács Zita

Az Utolsó út festője

Schmidt Antal e lap hasábjain több mint tíz éven át meséltette a művészeket. Egy-egy alkotásuk történetére volt kíváncsi. Rovatot teremtett. *Egy kép, egy történet* volt a sorozat címe. 1996 decemberében B. Mikli Ferencet faggatta az *Utolsó út* című képeről, mely egy 1942-es firenzei élmény alapján született.

„...Jövet-menet gyakran találkoztam egy magányos, hajlott hátú öregúrral, aki a kutyájával sétálgatott. Az Arno túlsó partján volt a Boboli-kert. Szabad időmben szívesen tartózkodtam a pompás virágok és fák között. Itt is összefutottam a kutyás öregúrral. Lassan már messziről megismertük egymást, köszönésképpen bólintottunk és mosolyogtunk. Közben megtudtam, hogy nincs senkije, egyedül él. Csillagász volt. Egy alkalommal felsétáltam a Michelangelo-dombra, ahonnan csodálatos kilátás nyílt a városra. Itt állították fel a Dávid-szobor bronzmásolatát. Mögötte egy temető ciprusai integettek. Hirtelen észrevettem egy halottaskocsit feldíszített koporsóval. A halottat mindössze egy pap és egy kutya kísérte. A kutyát megismertem, a magányos csillagászé volt.”

Most, 2013. július múltával újra megtapasztalhattuk, hogy csak por és hamu vagyunk, és Feri bácsi is elindult utolsó útjára, s most már azt is tudjuk; a képzeletbeli halottaskocsit kísérő pap és kutya mi vagyunk. Mi, a barátok, a tanítványok, az ismerősök. Azt mondja a böles Idő: születésünk pillanatában már ráállunk erre az utolsó útra, elindulunk rajta, melynek végét halálos bizonyossággal mindannyian tudjuk. És a vége után?...

Augusztus volt. A város díszpolgárától búcsúzott, és a puha léptű lovak húzta, koszorúkkal díszített halottaskocsi begördül a nagy fényes palota aranykapuján, mint hajdanán messze északon Aaséval a szán, ahol már csend van és béke, és a felelet a nagy kérdésre, s már tudjuk:

„...S talán azt is, hogy nem is olyan nagy dolog a halál.”

Bandukolunk a halottaskocsi után, mint a képen a pap és a kutya, mi, a barátok és tanítványok; s próbáljuk megfejteni a titkot.

B. Mikli Ferenc egy töretlen, nagy ívű életművet hagyott maga után. Megtaláljuk benne az örömök jelét éppúgy, mint a bará-

tok, rokonok, a szeretett hitves, Rózsi néni elvesztését. Úgy érzem, e tragikus hiány megélése a késői évek művészetében sem oldódik. Végigvonul egész művészetem.

Okulva az elmúlt időben tapasztaltaktól, nem szeretnék a műítészek dolgába beavatkozni. Ők majd bizonyára megtalálják az őt illető, számára legjobb helyet. Mindig előttem a kép, ahogy Attilával és Jósikával hármában nála járva, úgy éreztem, mintha képtengerben ülve beszélgetnék. Az egymásnak támasztott temérdek kép között mindig találtunk valami meglepően újat, egy-egy gyöngyszemet.

Tehát, bandukolunk a halottaskocsi után, mint a képen a pap és a kutya, mi, a barátok és tanítványok. Tanakodunk s próbáljuk megfejteni a titkot, azt, hogy miként lehet egy csoport fiatalembert igazi közösséggé formálni. A Rudnay Gyula Képzőművészeti Kör a József Attila Művelődési Központ egyik szakkörként működött, de aztán egy különös metamorfózison átmenve vált igazi közösséggé. A szakmai munkán túl nagy beszélgetések történtek meg ott a rajzbakokon. Voltak, akik csak bejöttek egy kis beszélgetésre, és voltak, akik ott ragadtak. Kiállításra készülve éjszakába nyúlva tartott a munka. Volt, hogy Feri bácsit hazakísérve felesége, Rózsi néni vendégszeretetét élvezhettük. Igazi család lettünk.

Miképp érte ezt el Feri bácsi? Nem tudom. Pedig soha nem parancsolt. Csak kért. Nem emlékszem, hogy valaha is felemelte volna a hangját. Bizalommal volt felénk, és mi tudtuk, hogy feltétlenül megbízhatunk benne. Talán mestere, Rudnay Gyula szellemét hozta közénk. A feltétlen bizalom, egymás megértése, tisztelet a másik iránt. Ezek olyan jegyek, melyek összekovácsolnak egy társaságot. Csak jó kovács kell hozzá.

Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy amikor különböző átszervezések folytan

gyakorlatilag már nem tudott működni a Kör, mi akkor is úgy éreztük, él, mert ott volt a szívünkben.

A Rudnay Kör 1966-os sikeres kiállítása után határozta el, hogy egy dunántúli községben, Kárászon nyaranta alkotótábor szerveznek. Alkotókat hívtak a városból, a megyéből, az országból, sőt a határon túlról is. Megnőtt a család, új testvéreink lettek. Megsült a család kenyere. A kovász Feri bácsi volt.

A puha léptű lovak húzta halottaskocsit kísérő pap és kutya után bandukolva arra gondoltam, hálás lehetek sorsomnak, hogy Mesteremnek tekinthettem.

Bálint Attila

Tél

Emlék

Szüret

Csendélet

Reggel

Önarckép

Emlékezés Feri bácsira

Első találkozás

Tavaszi volt. A Tóth Kálmán térre siettem az árkádok alatt, de valami hirtelen megállított.

Festmények voltak a kirakatban. Több művész állította ki műveit és én nem tudtam tovább menni csak sétáltam egyik képtől a másikig majd vissza. A vége felé volt egy festmény, amely nagyon különbözött a többitől. Az első pillanatban igazából nem is tudtam rájönni mit ábrázol. Furcsa barnák, finom szürkék kékek, tompa zöldek, különös árnyékok, fények váltakoztak a képen. Egyre inkább egy zsalugáteres ablakon át fényben úszó lombokat láttam velem, melyek a réseken átszűrődve derengtek a reggeli szobában. Gyermekkorom nyári ébredései jutottak eszembe mikor az álombeli képek és az eszmélés pillanata még nem váltak el egymástól. Különös furcsa érzések kavargtak bennem.

Ki lehet ez a művész? Ki az, aki néhány színnel, vonással képes felidézni a múltam egy kicsiny darabkáját.

A kép alatt kis cédulán a művész neve: B. Mikli Ferenc és a mű címe: *Kárászi reggel*.

Második találkozás

Albérletben laktam a Batthyány utcában. Szabadidőmben festegettem. A házi néni valamiért felfigyelt rám és bízottat - Józsi magának arany keze van. Miért nem jelentkezik a Rudnay-körbe ahol igazi művésztől tanulhatna!

Némi töprengés után rászántam magam és elmentem a Vojnich kúriába, ahol tölem egy kicsivel idősebb szakállas fiatalember fogadott. Illendően köszöntem: – Jó napot művész úr!

Mire ő: Feri bácsi gyere, mert téged keresnek!

Egy alacsony férfi sietett elő fürge léptekkel a belső szobából. Kíváncsi, szúrós szemeivel végigmért. Zavartan bemutatkoztam. Erre ő azt mondta: – Engem B. Mikli Ferencnek hívnak. Ha rajzolni szeretne, jó helyen jár. – Attila! Van még szabad rajzbakunk ugye? Isten hozta.

A korrektúra

Már fél éve lehetett, hogy szorgalmasan jártam a Rudnay-körbe. Rajzolgattuk az idős nénik-bácsik arcvonásait, akik anyagi türelemmel szinte rezzenéstelen arccal ültek modellnek. A mester az első óra eltelte után körbe járt és mindenkire volt szava a rajzával kapcsolatban. Kitérdősített egy kicsit, kinek a hibákat sorolta fel.

Csak az én rajzaimról nem mondott még véleményt. Ez persze engem erősen nyugtalanított.

Egy kora tavaszi délután úgy gondoltam, már elég jó a rajzom. A korrektúránál Feri bácsi meg is állt mögöttem és hosszasan, szótlanul figyelte igyekezetemet. Majd megszólalt:

– Hát kolléga! Ez egészen jó!

– Lenne ha...

– Nem csúszott volna le az egyik szeme..., ha nem dagadt volna fel az arca

– Szabad leülnöm? Kérek egy darab rajzszemet! ... Nem, inkább rongyot – mondta és letörölte a rajzomat, csak halvány nyomai maradtak a művemnek.

– No, most sokkal jobb – mondta –, egészen egységes.

Döbbszent, riadtan néztem a szétmaszatolt rajzot. Kedvem lett volna szégyenemben világgá menni.

Másnap reggel első gondolatom az volt, hogy csak azért sem adom fel!

Szerdán délután alig vártam már, hogy mehessek a körbe újra rajzolni. A foglalkozás végén a mester megszólított – Van kedve velünk jönni? Nem megyünk messzire. Az úti cél a közeli Klub Presszó volt, ahol egy pohár vörösbor mellett hamar rátért a mondandójára Feri bácsi. – Az idősebb én vagyok. Szervusz, Jóska! Szeretném, ha a nyáron velünk jönnél Kárászra.

* * *

Eltelt több mint egy emberöltő. Kiállításom nyílt az Újvárosi iskola aulájában. Feri bácsi idősen, nehezen mozogva, de eljött a megnyitóra.

Természetesen nagyon izgultam még harminc év után is, hogy mit fog mondani a képeimről.

Látva zavaromat komoly arccal a szemembe nézett, majd elmosolyodott: – Szép anyagot állítottál ki, különösen a női portrék és az aktok líraian szépek.

Egy csokor virág

Feri bácsi szerette a jó társaságot. Barátival, tanítványaival gyakran késő estig tartottak a beszélgetések, borozgatások a Rudnay Gyula utcai házában. Felesége, Rózsi néni gondosan ügyelt rá, hogy a kávé, a „gazos pálinka” (kerti rután érlelt kisüsti) vagy a jóféle vörös bor mellé a sütemény mindig kellő mennyiségben kerüljön az asztalra. Ő volt a mesebeli jó tündérünk.

Egy nyári délelőtt találkoztam Feri bácsival a Tóth Kálmán téren. Újságolta, hogy éppen tegnap érkeztek vissza a hosz-

szú útról, Tokajból a művészteléről Rózsi néniével.

– Hoztunk egy jó demizsonnyi tokaji bort – mondta. – Nincs kedved megkóstolni? Közben elmesélem, hogy mi történt velünk ott.

– Dehogynem Feri bácsi! – feleltem.

– Veszek Rózsi néninek egy csokor virágot – mondta, és ki is választott úgy 25 szál kardvirágot az utcai árusnál.

Mielőtt még föleszméltem volna már a kezembe nyomta a kényényi csokrot mondván, hogy ezt neki még ki kell fizetnie. Közben elindultunk. Feri bácsi egymás után mesélte a jobbnál jobb történeteket, nekem meg egyre kínosabb lett a temérdek virággal egyensúlyozni mellette a járdán, közben figyelni, hogy találkozunk-e ismerőssel. (Lelki szemem előtt már láttam a kaján vigyort az arcukon.) Azon tűnődtem, hogyan adhatnám vissza a virágot neki, de nem tudtam megpróbálni sem, mert ő sziporkázott. Megállás nélkül újabb és újabb mulatságos történeteket kezdett el, míg rólam szakadt a víz, lassacskán így értünk a Rudnay utcába.

A kapu előtt elfogytak a történetek és Feri bácsi röstelkedve mondta:

– Jóska, bocsáss meg, most már átveszem a virágot, biztosan elfáradtál.

– De Feri bácsi! – mondtam kissé indulatosan – én nem szeretek virágot cipelni az utcán!

– Ezzel én is pont így vagyok! – mondta, és huncut kis fény csillant meg a szemében.

Jubileum

Feri bácsi 85. születésnapján készültünk a jubileumi kiállítására. Szép számmal érkeztek a tanítványok, barátok, tisztelők az ünnepi alkalomra. Kecskemétről is sokan érkeztek úgy másfél órával a megnyitó előtt. A Nagy István Képtárba belépve izgatottan vártuk a csodát.

Az első teremben kicsiny, tenyérnyi, eddig soha nem látott képek sorakoztak a falon, szürke, barna színű tájképek. Kissé csalódott voltam. Végigjártam a termeket, ahol láttam a már ismert kiváló műveket, de az első terem nem hagyott nyugodni. Újra visszamentem. Mivel volt elég idő még, hosszan elidőztem egy-egy kép előtt és furcsa emlékek sejlettek fel bennem. Mintha már én is jártam volna ezeken a ködös, alkonyatba hajló különös tájakon.

A többi kép ragyogott, szívet-lelket betöltött, szóval fenséges volt.

Újból lassan visszamerészkedtem az első terembe. Belépve mintha halk orgonamuzsikát hallottam volna a távolból – egy Bach fűgát – és a képek egyszerre csak fénybe borultak. A zene mintha egyre erősebbé vált volna – katartikus élmény volt. Elkezdődött az ünnepség. Többen méltatták a művészt, az életművét, a hatalmas tömeg ünnepelt.

Egy óra múlva nyílt – nem messze – egy másik kiállítás, ahová a Mester is elkísért bennünket. Az ablakon át ragyogó színekben pompázott a terem, a képek bravúrosak, az installáció kifogástalan volt. A teremben a képekhez lépve a csillogás egyre idegenebbnek tűnt. Bárhogy is próbáltam átélni a látványt, a varázslat elmaradt.

Németh József Pál, Nagykőrös

Emlékeim Feri bácsiról

Talán harminc éve lehetett, mikor először mentem a Rudnay Kör kárászi alkotótáborába. Még nem ismertem Feri bácsit, és örültem, hogy egy nagyon közvetlen, aranyos emberrel találkoztam az ő személyében. Nagyon figyeltem, mikor bírálatot mondott képeinkről, sokat tanultam a korrigálások alkalmával. Emlékszem, intett bennünket mindig: „Nincs piros háztető!”.

Egy alkalommal szobatársammal, Szijjártóné Irénnel – nem találván mást – egyikünk nagy utazótáskájába pakoltuk be festőeszközeinket. Két oldalon fogtuk a hatalmas táskák füleit és elindultunk a tá-

borból alkotni. Feri bácsi megszólított bennünket, hova megyünk? Válaszoltunk, hogy megyünk a hegyre akvarellezni. Mire ő meghökkenve: „Ekkora táskával?” – és kacagtunk egy nagyot.

A kárászi táborok hangulatához mindig hozzátartoztak a jó beszélgetések, amiknek elmaradhatatlan kelléke volt a Feri bácsi maga készítette „gazos” pálinka. Kárászon Feri bácsi szállása a különálló faházban volt, alkalmanként néhány tanítványt meghívott a saját szobájába szűkebb körű beszélgetésre. Ez bizony nagy megtiszteltetés volt.

Emlékezetesek azok a közös esti beszélgetések, iszogatások is Kárászon a nagy ebédlőben, mikor Feri bácsit körülültük és hallgattuk, amint gondolatait, ami éppen eszébe jutott, jellegzetesen dallamos szabadversben adta elő.

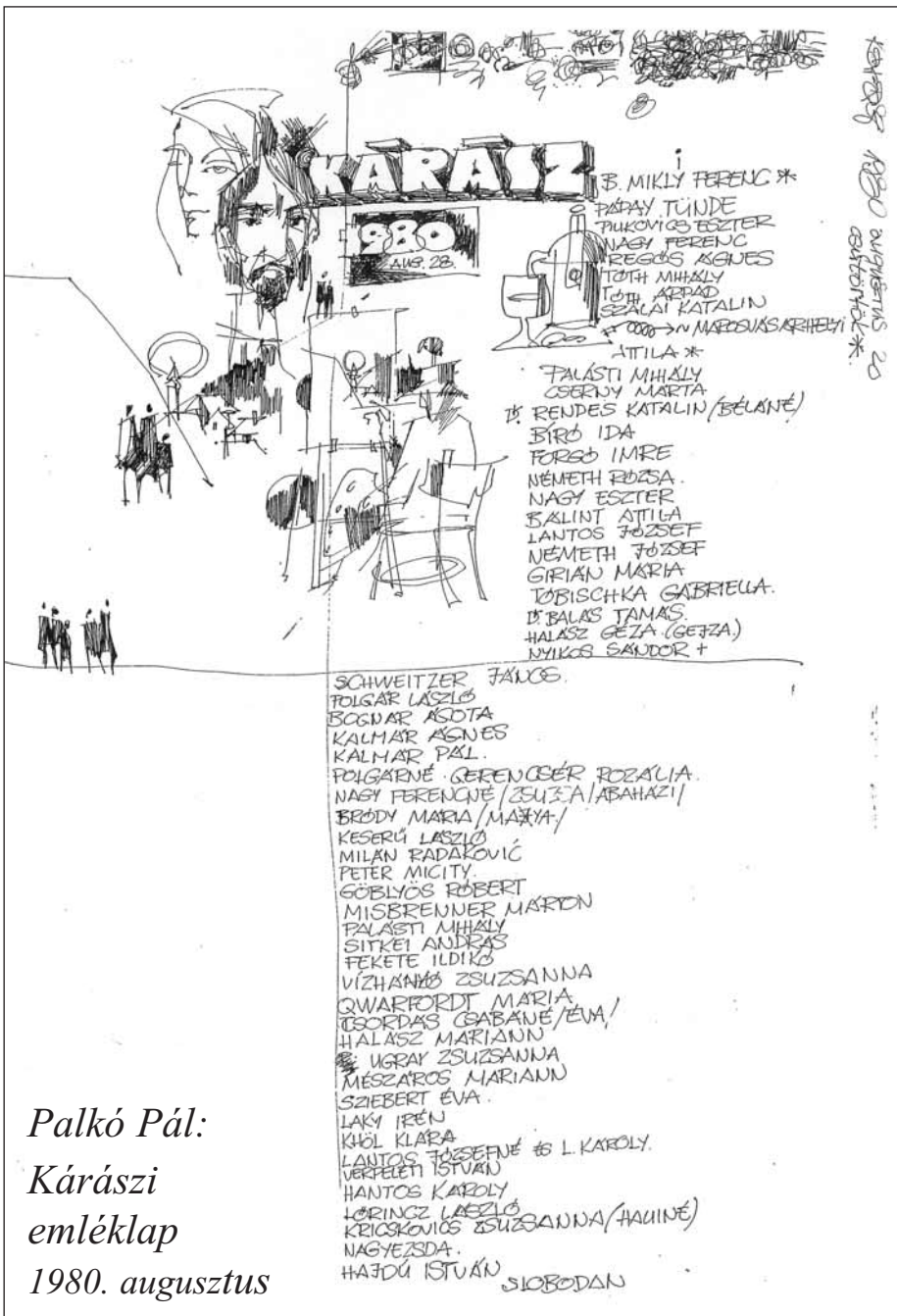
A táborok ideje alatt nem csak a tanítványokra figyeltem oda, ő is szívesen festett egy-egy témát. Mikor Dunaszekcsőn a kemping volt a tábor színhelye, megfestette a tulajdonos kecskéit, egy más alkalommal portrét festett az egyik tanítványról. Ezeket az alkalmakat nagy érdeklődés övezte, mert láthattuk Feri bácsi alkotó munkáját, a kép kialakulásának folyamatát.

Nekem a hosszú évek során szinte baráti kapcsolat alakult ki vele. Többször felhívott, ilyenkor mindig közvetlen hangú beszélgetést folytattam vele, többször beszámoltam neki egy-egy kecskeméti kiállításról, amire nem tudott eljönni. Olyan bensőséges, baráti volt a kapcsolatunk, hogy egyszer azt mondtam neki: „Feri bácsi, te vagy a második apám!” Ennek nagyon örült.

Az évek során több helyszínen kerültek megrendezésre a nyári alkotótáborok. Eleinte Kárászon, majd Dávodon, Mohácson, Karapancsán, Dunaszekcsőn, Baján a Petőfi-szigeten. Mindig családias, barátságos hangulatban teltek a napok, mindenki egész évben várta azt az egy hetet. Legtöbbszörben egy évben csak egyszer láttuk egymást, de nagyon szerettünk Feri bácsival együtt lenni. Feri bácsi kiváltképp szerette a dávodi alkotótáborokat, mert akkor ő szeretett kis faházában lakott. Esténként ott gyűltünk össze a jó beszélgetésekre. Kellemes órákat töltöttünk együtt. Feri bácsi meggyújtotta a spirál formájú szűnyogriasztót, nem szerette a szűnyogokat.

Mindannyian szerettük Feri bácsit, szép idők voltak!

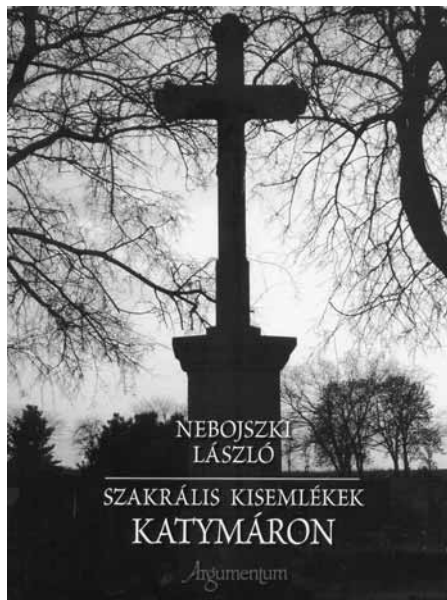
Petri Ildikó, Kecskemét

Nebojszki László: Szakrális kisemlékek Katymáron (könyvismertetés)

A néprajztudomány egyik forrásának tartjuk azokat a 19. század első feléből való írásokat, amelyek a hazai tájak, városok, falvak, egyszóval a „hon” megismerését szolgálták. Más tudományzajok kibontakozásához is hozzájárultak okos, művelt, érdeklődő, nem hivatásos, helybeli kutatók. A régészet, az oklevéltan, a történettudomány, vagyis ismereteink tára fogyatékosabb lenne az ő szorgos gyűjtőmunkájuk nélkül. Helyismeret – helytörténet – honismeret a tudások egymásra épülő szintjei: amelyek szűkebb és tágabb értelemben is azt szolgálják, hogy otthon legyünk a jelenünkben. Dr. Nebojszki László bajai mérnök-tanár munkálkodása az oktatáson kívül azt a magyar művelődés érdekében folytatott tevékenységet folytatja, amelynek immár évszázadosak a hagyományai. Az igazi tanítók már a felvilágosodás idején kezdték és azóta is lan- kadatlan kitartással tárják fel, gyűjtik, rendszerezik és teszik közzé a kapott vagy vállalt „szülőföld” emlékeit, értékeit. Szerzőnk is tanulmányok sorát tette közzé Baja környékének természeti jelenségeiről, most pedig kötetekben foglalta össze Katymár múltjának egy-egy fejezetét. *A katymári Vodica* az egyik és a *Szagrális kisemlékek Katymáron* a másik ilyen, melyek közül az előbbi, ugyancsak az Argumentum Kiadó jóvoltából, 2010-ben, az utóbbi most jelent meg.

Egy falu történelmét még az írott forrásoknál is hívebben őrzik az épített emlékek – különösen, ha olyan, a történelme során viharvert tájról van szó, mint Baja környéke. Ugyanakkor a bajban is lehet valami jó. Közismert, hogy Katymár is határörvidék volt az 1950-es években, ami azt is jelentette, hogy az állami felügyelet beleszólt ugyan az emberek életébe, de nem fektetett be nagy összegeket a falu átalakításába. Talán ez is az egyik oka annak, hogy Katymáron és környékén nagy számban őrződtek meg épített szakrális emlékek. Ha kopottan vagy töredezetten is, mégis 30 olyan emléket tud a szerző bemutatni, amelyek ma is láthatók (jóllehet egyikük-másikuk csak romjaiban), amelyeket a környezet számon tart, s van, aki a hozzájuk fűződő történeteket ma is ismeri. Nebojszki László támaszkodik is kötetében a katymáriak em-

lékezetére, ám ezen kívül felhasznált minden szóba jöhető megbízható forrást: katonai felmérések térképeit, egyházi iratokat, újságokat. Az utóbbi évtizedekben Magyarországon az ún. honismereti irodalomban számottevő helyet foglalnak el a szakrális kisemlékekkel foglalkozó írások, ám szinte alig akad olyan, amely a levéltárosok régen hangoztatott tanácsát követné: azaz beletekintene a keresztek, kis kápolnák, képoszlopok állíttatásának eredetét tanúsító iratokba is. Szerzőnk nem sajnálta a fáradságot, kitartó szorgalommal és következetességgel kutatta fel az egyes emlékek állíttatásának, illetve alapításának a körülményeit és feltételeit, a korabeli egyházi előírásokat, szabályokat. Amikor a „népi vallásosság” témakörben publikált írásokat olvassuk, azokban ritkán esik szó a kegyesség gyakorlásának nemcsak lelki, hanem anyagi vonatkozásairól. Kötetünkben a falu egykori vallási életének mintegy színét és visszaját is megpillanthatjuk: a felállított kereszt vagy szobor gondozásának feltételeit is meg kellett szervezni ahhoz, hogy azután évtizedeken keresztül az egész falu közössége számára biztosítsa a kegyesség gyakorlásának lehetőségeit. Településtörténeti, gazdaságtörténeti, tárgytörténeti, kegyességtörténeti szálak mentén haladva és sok-sok más könyvre is hivatkozva a katymári szakrális emlékek a falu határát messze túlhaladó perspektívába

kerülnek. A szükséges részletességgel a 18. század második felétől követhetjük nyomon a táj és a település történetét, amely alapját biztosította a keresztállítás gyakorlatának. Azok a történeti adatok, amelyek például a korábbi fakeresztek állíttatására, majd azoknak kőkeresztekkel való felváltására, azután a keresztállítás gyakorlatának elhalványulására, majd az irántuk való érdeklődés felújulására vonatkoznak – szépen mutatják a történelem nagy mozgásait „alulnézetből”. A templom, a temető, a kereszt nemcsak szakrális objektumok, amelyeknek állapotát az egyházlátogatási jegyzőkönyvek leírják, hanem az alapítványi levelek, egyetek adományok regisztrációja révén láthatóvá válnak az egyes emberek is. Nebojszki László sorra veszi mind a 22 Katymáron található keresztet, rajtuk kívül szól egy Madonnát őrző oszlopról és hét más szoborról: ezek kapcsán nemcsak a keletkezésükre vonatkozó adatokat gyűjtve össze, hanem olyan tárgyleírást adva, amely mérnöki precizitással rögzít minden részletet és ugyanakkor művészettörténeti igényességű is. Kitér minden megformálásbeli sajátosságra és ikonográfiai jellemzőre. Még egy, a jelek szerint a környéken népszerű kőfaragó mestert is azonosítani tud, mégpedig nemcsak a monogramja, hanem műveinek stiláris jegyei alapján is. A szerző nagy figyelmet szentelt a kereszteken olvasható feliratoknak, amelyek jobbára németül fogalmazódtak meg, de találunk közöttük horvát, illetve magyar nyelvűeket is ékes bizonyítékként annak, hogy az itt lakók egymás nyelvét a szó igazi értelmében véve értették. Katymáron is vannak a közösség által, közösségi tereken állított keresztek: a Kereszt és Szűz Mária szobra a templom előtt, Kálvária-szobrok a temetőben. Számos esetben a szakrális rendeltetésű emlékek felújításának költségeit is a hívek közös adományai fedezték és fedezik. Ugyanakkor a keresztek többségét – nem egyszer a saját házuk előtt – a családok állíttatták. Amikor a férj és mindkét felesége nevét olvashatjuk a kereszt dedikációjában, akkor a kegyességen kívül a családot összetartó érzésekre is gondolhatunk. Valóságos nyomozói szenvedéllyel kutatja szerzőnk az emlékéllító személyé-

re s annak egész családjára vonatkozó adatokat. A háttéradoatok elemzése lehetővé teszi, hogy élettörténetek részleteit sikerüljön felvázolnia, legalábbis olyan szempontból, amelyből kiindulva következtethetünk az emlékállítás konkrét és személyes indokaira. Özvegy állítattott keresztet férje balesete színhelyén, egy apa pedig két fiával, mivel az anya már meghalt stb. Még olyan történeti, helytörténeti érdekességek is kiderülnek a keresztállítás kapcsán, hogy melyik határ részben keresztették egymást az olyan utak, amelyeken gyakran betyárok támadták meg a kereskedőket, vagy hogy mennyire Isten áldásának tartották 1942-ben a határrendezést.

A könyv legérdekesebb részeinek egyike a keresztetekhez, a kálváriához fűződő, az emlékezet alapján még rekonstruálható vagy ma is gyakorolt szokásokkal, eseményekkel foglalkozik. Csodálkozva olvas-

hatjuk, hogy a katymári templom bejárata mellett kialakított Szent Sírál egykor két szuronyos katona állt őrt a Feltámadáskor. Ilyen szokást csak a görögkatolikus Hajdúdorogról, valamint Erdély néhány tucat katolikus falujából írtak le a magyar néprajz kutatói. Lehet, hogy valamilyen korábban általánosabban ismert és gyakorolt népi vallási gyakorlat maradványa ez?

A címben megjelölt tárgyán kívül tehát a katymáriakról, életükről, múltjukról és jelenükről, azaz sok mindenről szól a kötet. Lesz az olvasók között, aki a saját családját, rokonait, utcabeli ismerőseit, azok felmenőit találja meg, lesz, aki csak a népi kegyesség történeti dokumentumait látja meg a szövegben. A valódi üzenet (szülőföld, hűség, büszkeség) mindannyiunknak szól. Az üzenet hitele nemcsak Nebojszki Lászlónak köszönhető, hanem mindazoknak az intézményeknek, közösségeknek és személyeknek is, akik közvetve vagy köz-

vetlenül hozzájárultak az igényes kivitelű kötet megjelenítéséhez. (A támogatók neve fel van tüntetve a címlap belső oldalán.) Az Argumentum Kiadónak a helységhez személyesen is kötődő igazgatója maga végezte el a kötet szerkesztésének munkáját, fia pedig annak tipográfiai tervezését és tördelést vállalta magára. Nem véletlen tehát, hogy a kötet mestermunka: térképek, rajzok, iratmásolatok és gyönyörű színes fényképek bőségesen dokumentálják a szövegben elmondottakat. A mellékletben még a szakrális emlékek GPS-koordinátáit is megtalálja az a távolra szakadt katymári, aki hazalátogatva egyik vagy másik keresztnél emlékezni akar a régiekre. A kötet végén található német és horvát nyelvű összefoglalás a magyarul nem tudó érdeklődők számára nyújt elegendő információt.

Budapest, Argumentum, 2013, 180 oldal.
Verebélyi Kincső

A Bajcsy-Zsilinszky Endre út építéséről

Egy város életében meghatározó szerepet játszanak a városhoz vezető és ott található nagyobb közlekedési, szállítási útvonalak. Baja életében, gazdasági fejlődésében a 18-19. században meghatározó szerepet játszott a Duna és a folyami szállítás. A folyami szállítás a 19. század végére háttérbe szorította a vasút, melynek fővonalai ugyan Baját elkerülték, de a Baja–Szabadka szárnyvonal, majd 1908-tól ennek meghosszabbításaként a Baja–Bátaszék vonal a Duna-híddal megfelelő kapcsolatot biztosított a város számára az országos fővonalak felé. A vasútvonal, a kikötő, a szentjánosi gőzhajóállomás és a vásártér – a mai Szentháromság tér – jó minőségű, kövezett közúti összeköttetése viszont további feladatokat rótt a városi költségvetésre. A mai Bajcsy-Zsilinszky Endre út – az első világháború végéig Szentjánosi út, a két világháború között Horthy Miklós út, majd 1946-tól Bajcsy-Zsilinszky Endre út – látta el ezt a feladatot. A mai Árpád tértől az 55-ös főút Duna-híd előtti kanyarulatáig terjedő műút, majd kövezett műút a 19. század végén és a 20. század elején a szentjánosi, istvánmegyei és sugovica területrendezéssel párhuzamosan több szakaszban készült el. A 19. század második felében a Duna szabályozása és a bajai kikötő kialakítása után a Sugovica feltöltődése és a téli időben rossz látási viszonyok miatt a személyszállító gőzhajók általában csak a

nyílt Dunán, Szentjánosnál álltak meg, és az utasoknak a Szentjánosi úton kellett bejönniük a városba. Ezt az utat a 19. század végén kikövezték és közvilágítást is kapott. A Szentjánostól északra eső, a Duna-hídig – előtte a révig – terjedő 1,1 km-es szakasz kiépítése egy sokkal nehezebb és bonyolultabb kérdés volt. A Duna-híd 1908-as átadása után megkezdődött a rendszeres vasúti forgalom Baja–Bátaszék–Budapest felé, a híd lábánál a Duna-parton létrejött egy kisebb folyami rakodó. Kezdetben gemenci fát, gabonát rakodtak itt, a teherforgalom évről évre folyamatosan bővült. 1913 januárjában a nagy tételben szállított áruk ideiglenes bértárolására szakosodott Nostra Rt. megépítette raktárát a Duna-parton. A horvátországi és drávai hajózásban komoly érdekeltségekkel bíró Csáktornyai Tárházak Rt. szintén a híd lábánál bérelt magának dunai „rakpartot”. A Posványosból nyersanyagot kitermelő bajai téglagyárosoknak is elemi érdeke volt a Szentjánosi út meghosszabbítása a Duna-híd lábáig. Baja anyagi helyzete, elsősorban a magyarországi törvényhatósági jogú városokhoz mérten nagy adósságállománya nem tett lehetővé egy újabb városi építkezést, ezért dr. Hegedűs Aladár királyi tanácsos, polgármester állami segítséget kért a „parti út” megépítéséhez. A földművelésügyi és a kereskedelemügyi minisztériumban 1913-ban folyamatosan napirenden volt a

kérdés, így sikerült elérnie a városnak – a főispán közreműködésével –, hogy az 1913. évi pénzügyi maradványkeretből a kereskedelmi minisztérium fizesse az útépítés jelentős részét; az építkezésben érintett bajai lakosoknak és helyi cégeknek csak hozzájárulást kelljen fizetnie. 1913. november 27-én született meg a határozat egy helyszíni szemlével egybekötött, építkezést előkészítő tárgyalásról.

„29740. szám.

kig. 1913.

Felvétetett a kereskedelemügyi m. [magyar] kir. [királyi] Miniszter Úr következő leirata:

Kereskedelemügyi m. kir. Miniszter 72710/I.C.1913 sz. Baja önálló törvényhatósági joggal felruházott város közönségének. A földművelésügyi m. kir. miniszter úr megkeresett az iránt, hogy a bajai vasúti híddal parti hídfője és a Sugovicza torkolata közötti dunai rakodón a közlekedés céljaira szükséges műútnak kiépítése iránt intézkedném. Bár ennek az útnak, mint rakodó útnak kiépítésére megfelelő költségfedezet nem áll rendelkezésemre, mégis méltányos figyelemmel a szóban levő út kiépítéséhez fűződő közforgalmi érdekekre, amennyiben ezen út a város közúthálózatába bekapcsolva a dunai rakodótól a városba vezető úttal együtt mint annak egy része építtetnék ki, hajlandó volnánk az egész útvonalat államköltségen kiépíteni abban az esetben, ha az út építési

költségeihez az érdekeltek a maguk részéről is megfelelő mérvben hozzájárulnának. Ezen utépítés módosítai, a hozzájárulások kérdésével együtt legcélszerűbben egy helyszíni tárgyalás keretében lévén megállapíthatók, e végből helyszíni tárgyalás megtartását rendelem el, s annak határidejéül folyó évi december hó 6-ának d.e. 9 óráját összejövetelének helyéül pedig Baja szabad királyi város székházát tűztem ki. A helyszíni tárgyalást az általam egyidejűleg megbízott Hartig Sándor miniszteri tanácsos fogja vezetni. Midőn erről a közönséget értesítem, egyúttal felhívom, hogy a tárgyaláson leendő képviseltetése iránt intézkedjek és arra hívja meg a fent forgó viszonyokhoz képest a nagyobb ipari és egyéb vállalatokat és érdekelteket, megjegyezvén hogy a magyar folyam és tengerhajózási részvénytársaságot, a Dunagőzhajózási társaságot és a m. kir. államvasutak igazgatóságát egyidejűleg közvetlenül meghívtam. Budapest 1913 november 27-én

Harkány s.k.

Határozat.

Ezen leirat tudomásul vétetvén, erről a város közönsége érdekében a városi székház 2-ik számú tanácsstermében folyó december hó 6 /hatodik/ napján délelőtt 9

órákor megkezdendő tárgyaláson való megjelenés végett az előiratok kapcsán Dr. Hegedüs Aladár kir. tanácsos, polgármester úr; továbbá Weiss Nándor gazdasági tanácsnok, Dr. Klénárcz György tisztí ügyész, Fehér Jenő t. mérnök, Ertl József és Müller József törvényhatósági bizottsági tag urak ezen határozattal értesítettnek, Dely Géza, Grünhut Miksa, Király Béla, Király Gyula, özv. Schleicher Antalné tég-lagyárosok, a csáktornyai tárházak részvénytársaság, valamint a bajai kereskedelmi kaszinó ezen határozattal meghívotnak.

Egyben a városi tanács átirattal ezen határozat kapcsán mély tisztelettel fölkéri Főispán Úr Ő Méltóságát, hogy a város közönsége érdekében helyszíni tárgyaláson megjelenni méltóztatnék.

Baja 1913 évi december hó 1-én tartott tanácsülésből.

Dr. Hegedüs kir. tanácsos polgármester"

A tárgyalás lefolyásáról és a megállapodásokról nem maradt fent dokumentum a bajai levéltári anyagban, viszont az építkezések megkezdésére, majd a kövezett út elkészültére is vannak utalások. A Szentjánosi út a két világháború között Horthy Miklós út néven Baja város egyik legtöbbet

használt közlekedési útvonala lett. A dunai kikötő kiépítése, a dunai vasúti híd közúti forgalomba vétele, a Duna partjára, a kikötő közelébe települő ipari létesítmények mind-mind növelték forgalmát; ez a második világháború után a szovjet laktanya létrehozásával és a lakótelep megépítésével csak tovább erősödött.

Az út elvitathatatlan jelentőségét talán dr. Borbíró (Vojnics) Ferenc polgármester 1929. október 1-i választási búcsúbeszède mutatja meg (1929-ben helyhatósági választásokat tartottak Baján, előtte a teljes korábbi városvezetés lemondott. Az elmúlt időszakot a polgármester értékelte a városi közgyűlés előtt tartott búcsúbeszédében). A polgármester kiemelte, hogy hivatali ideje alatt (bár 1915-től polgármester, de hivatali idejét az első világháború és az azt követő szerb megszállás miatt csak 1922-től számolta) jelentősen javultak Baján a közlekedés feltételei. Sok minden egyéb fejlesztés mellett a város kövezett műúthálózata polgármestersége alatt megháromszorozódott és összességében elérte a 24,5 km-t. E számadatból világosan látszik, hogy Bajának 1922-ben alig 8 km kövezett közútja volt, melyből a mai Bajcsy-Zsilinszky út tett ki több mint 2 km-t.

Sarlós István

A nagy vihar első fuvallata

A régmúlt időhatárainak kitűzését megkönnyíti, ha a történelem dátumait életünk fontos eseményeihez köthetjük. Így a második világháború kitörését iskolai tanulmányaim megkezdéséhez asszociálhatom. Először ejtsünk szót a helyszínről. Lakóhelyünk 1939-ben Komáromváros, kétezer lakosú község Zalaiban. Szomszédos, sőt szinte összeépült Kiskomárommal. A falunak némileg fennhéjázóak, hiszen az utóbbi település sem számlál többet kétezer léleknel. A tényleges különbség azonban nagy.

Komárom város két nagybirtok szorításában tengődik. Somssich gróf uradalma és a szombathelyi püspök latifundiuma határolja a község lakosainak tulajdonát. A gazdák kis-, illetve törpebirtokosok lévén a szegényparasztok kategóriájába sorolhatók. A falunak iskolája és jegyzője van, de nincs temploma, mozija és patikája. A hívek a tágas kiskomáromi szentegyházba járnak misére, de a lelki szükségleteket kiegészítő egészségügyi ellátásban is a szomszéd község orvosainál részesülhetnek. A különbség a porták kivitelezésénél is megmutatkozik. Komárom város paraszthá-

zainak jó része vályogtéglás, paticsfalú építmény; homlokzatukon apró ablakok hunyorognak. Kiskomárom egyes nemesi kúriákat formázó házai tükrözték azt a rártartiságot, mellyel a lakosok a szomszédos, hajdani jobbágyfalura pillantanak.

Komárom város ázsióját viszont lényegesen emelte, hogy határában – a Budapest–Triest fővonal mentén – egy jelentős, kisvárosnak is megfelelő vasútállomást telepítettek. Mivel tucatnyi szomszédos községet került el a vasút, a pályaudvar mágnesként vonzotta a felvásárló és forgalmazó nagykereskedelmet. Az „ipari park” a Kiskomáromba vezető út bal oldalán nagy területet foglalt el a szántóföldekből. Ide telepítették a gabona-, cukorrépa-, gyümölcs- és borfelvásárlók raktárait, építőanyag és vasúri lerakatait. A komáromi postahivatal tevékenységének jelentős részét a kereskedelmi levelezés és pénzforgalom töltötte ki. Mivel ügyeiket csak személyesen intézhették, naponként húsz-harminc kereskedő- és iparosember fordult meg, zsigongott a hivatalban. Tekintve azt, hogy e foglalkozásoknál a közlékenység,

kapcsolatteremtő készség szakmai követelmény, postájukat elintézve szívesen tömörültek tereferélő kupaktanácsokba. A hivatal apám vezette, jómagam pedig érdeklődő gyermekként figyeltem a zalai lokalpolitika bölcselkedőit. Számomra ez az élénken pezsgő publikum jelentette a közeget, amelyből emlékezetem merítőhálójával kiemelem azt, amit egy korabeli falu közvéleményének nevezhetünk.

Nem érdektelen felmérni, milyen hírforrások alakíthatták az 1930-as évek politikáloinak tájékozottságát. Az említett polgári kompánia tagjai járattak országos lapokat: a falu földművelő lakossága viszont csak gyéren érdeklődött a zurnalisztika termékei iránt. Létezett azonban ekkor már egy olyan hírforrás, melynek elterjedtségére még a korrall foglalkozó történetírás sem szán kellő figyelmet. Ez pedig a rádió volt. Tekintsük át a következő adatokat. A világ első, folyamatosan működő rádióstúdióját Philadelphiában 1920-ban helyezik üzembe. Öt év múlva már Magyarországon is megkezdik a rádióközvetítést. A lakihegyi, háromszázhat

méter magas adótoronyt 1933-ban avatják fel. Ez a világ legmagasabb antennája, és ekkor még rendkívül nagy számú, és százhusz kilowattos teljesítménnyel sugározza a hordozóhullámokat. Az imponáló fejlesztésnek köszönhetően az ezer főre eső vevőkészülékek számát tekintve hazánk a világ élvonalába tartozott. A Budapest I. középhullámon sugároz. E hullámfajta jellegzetessége, hogy főként a talaj mentén, mintegy fél kilométerenként araszolva terjed. Mivel Komárvároson nincs elektromos áramszolgáltatás, a vétel úgynevezett kristálydetektoros készülékkel volt lehetséges.

Udvarunkon magas fenyőpóznák között huszonöt méter hosszú, végein szigetelt rézhuzal feszült. Innen indult a vevőt üzemeltető tápvezeték. A detektoros készülék szinte naiv pőreséggel tárta fel alkatrészeit. Legfeltűnőbb a zöldre zománcozott, sok százmenetes indukciós tekercse volt. Mérete egy kétszeres átmérőjű kürtőskalácshoz hasonlítható. Jól látható elem a kondenzátor, továbbá a pontos behangolást szolgáló forgókondenzátor. A szerkezet lelke azonban a kis méretű germánium kristály és a vele kontaktust létesítő wolframtű. Ez az alkotóelem egyenirányította a hordozóhullámot és választotta le a beszédhangot, illetve zenét. A készüléket a lakihegyi adó energiájából a kb. százhetven kilométerre eljutó hányad üzemeltette. Ezt a néhány milliwattnyi teljesítményt a fejhallgató jó minőségű hanggá alakította. Így a kristálydetektoros vevőt csupán egy személy hallgathatta. Budapest I. nívós műsort szolgáltatott és tárgyilagosan szerkesztett híryananyaggal naprakészen tájékoztatott. Az éteren át potenciálisan megszólítható százazres hallgatóközönség igénye szárnyakat ad az alkotóerőnek, és új műfajokat terem. Ilyen például a rádiójáték, melynek szellemi atyja az irodalmi műsorigazgató, Somogyváry Gyula. A publikum igénye szükségessé teszi az adások bővítését, ezért rövidesen megindítják a Budapest II. adótorony sugárzását is.

1938 táján a politikai légkör feszültsége növekedni kezdett. Az említett kis közönség izgatottan tárgyalta meg az egyre sűrűsödő eseményeket. Az első ügyfelek már reggel nyolckor beállítottak, hogy átvegyék postáikat és a hajnali gyorsal érkezett pesti lapokat. A türelmetlenebbek a várakozóhelyiség padjaira telepedve lapozták végig a nyomdafesték szagú oldalakat, vadászva az őket érdeklő információkra. A szellemi éberség és mohó kíváncsiság – mely felette lebegett a napi robot-

ba süllyedt falusiak érdektelenségének – tökéletesen érthető. A kereskedő embernek létérdeke a pontos és friss tájékozottság. Alig tíz éve, hogy a New York-i tőzsde „fekete péntekjének” hatása végigsöpört a zalai dombhátak merkantilis forgalmán is. Számításba kellett venniük a távoli események begyűrűzésének veszélyét. Egyeseknek volt más jellegű személyes okuk is arra, hogy fürkészzék az egzisztenciájukat fenyegető veszedelem közeledését. Ausztria bekebelezése, az Anschluss, határszomszédáá tette a Drang nach Osten politikáját programként meghirdető Németországot. Hitler nyers, erőszakos, egyelőre még egyéneket és nem tömegeket gyilkoló antiszemizmusa közismert volt. Az 1938-as „kristályéjszaka” vandál cselekményeiről a magyar sajtó leplezetlen őszinteséggel számolt be. Az „ipari park” kereskedőinek egy része, nem árja származása miatt, zsigereiben érezhette a személyes fenyegetettség közeledését.

1938 végén azonban olyan esemény következett be, mely egyetemes lelkesedést váltott ki. Az első bécsi döntés után visszacsatolták Szlovákia déli, több mint tízezer négyzetkilométeres, nyolcvanhárom százaléban magyarok lakta területsávját. A revízió, a történelmi Magyarország határainak visszaállítása a Horthy-korszak legfontosabb célja volt. A mértékadó politikusok, Bethlen és Teleki nyilvánvalóan tudták, hogy ez a realitásoktól elszakadó, pusztán rózsaszínű nemzeti álom; csak részleges, etnográfiai alapú határkorrekcióra törekedhetnek. A reménykedők azonban a Felvidék visszacsatolását ígéretes kezdetnek vélték. A kemény tartású öreg kormányzó komáromi bevonulása – melyről Budapest I. is helyszíni közvetítést adott – országos eufóriát váltott ki. A bölcsök komáromi tanácsa a bécsi döntést különös politikai aspektusba helyezte. Bár a Belvedere-palotában lefolyt vitáról nyilván nem szivárgott ki sajtóértesülés, úgy gondolták, a magyar ügyért főként Ciano olasz külügyminiszter harcolt. A jóváágású, latin temperamentumú repülőőrhadnagyot – aki elnyeri a Duce lányának kezét, a grófi címet és végül a külügyminiszterséget – rokonszenvesnek találták Magyarországon. Pontosabban a nemzettudat tükrének az a kis töredéke, melynek gondolatvilágát megismerhettem.

A közeledés rosszkedvének viharfellegei 1939 nyárutóján tornyosultak fel. A danzigi korridor feletti német-lengyel vita vésses előjelzését a békekességbe süllyedt zalaiak tudata még nem érzékelt. A

hadüzenet nélküli hajnali német támadás, melyről Budapest I. reggeli adásából értesültünk, általános rémületet váltott ki. A hatást a Berlinbe szeptember 3-án megérkező francia és angol hadüzenet tette teljessé. Európa katasztrófájáról a falu egyszerű népe főleg a sajtóról szájról terjedő hírekből szerzett tudomást. A félelemre minden okuk megvolt. A negyven éven felüli férfilakosság nem kis hányada járta meg az orosz hómezőket, szenvedett a doberdói sziklák között, és emlékezett a Piave vérrel áradó vizére. Magyarország ugyan a „nem hadviselő fél” pozíciójából szemlélhette a hadieseményeket, ám a lakossága mégsem figyelte közömbösen a lengyel tragédiát. A két népet sokszázados történelmi sorsközösség és rokonszenv szálai kapcsolták össze. Másrészt Kárpátalja 1939-ben bekövetkezett visszafoglalása után Lengyelországgal háromszáz kilométernyi közös határunk volt. Fenyegető veszéllyé vált, hogy a tüzes szélviharként keletnek száguldó háború bennünket is megperzselhet.

Szeptember közepén oly fordulat következett be, melyet a háborús hírektől elszaklatott kis zalai közösség végképp nem tudott megmagyarázni. Hitler éveken át hirdette, hogy a nemzeti szocializmus a bolszevizmusnak eltökélt, halálos ellensége. Szeptember 17-én azonban kiderült, hogy a Ribbentrop–Molotov-paktum a diplomácia udvariassági gesztusánál sokkal veszélyesebb dokumentum volt. A náci és a bolszevik tigrisétvágy egyetértően osztozott meg a szerencsétlen lengyel zsákmányon. Október elejére keleten elhallgattak a fegyverek. A nyugati szövetségesek erejéből még arra sem futotta, hogy egy tehermentesítő támadással a Wehrmachtot hadosztályainak átcsoportosítására kényszerítse. Az izgatottság, mely végigborzongott a szelíd lankák tövében meghúzódó falu népén, lassan lecsillapodott. Országunk környékén ellobbantak a vésses lángok, és eluralkodott a csalóka remény. Ez a háború – vélik a gyanútlan emberek – a nagyhatalmak mérkőzése lesz. Számunkra nem a világ-aréna színpadán osztottak szerepet, hanem a nézőtérre kaptunk páholyjegyet.

Október közepe egyéni életünkben is nagy változást hozott. Apámat a garai postahivatal vezetésével bízták meg, így a költözés előkészületei feldúlták otthonunk rendjét. Búcsúztam játszópajtásaimból; Sipos Lacitól, a mogyorófa-íj készítésének felülmúlhatatlan mesterétől, a Magyar nagyszülők unokájától, Krisztinától, aki egy karton-

dobozban anyai gyöngédséggel gondozta a homokbányában kézre kerített mezei egereinket, és a szomszédos kútásó család ördögfióka erkölcsű purdítól. Szüleim is elköszöntek a hozzájuk közelálló családoktól és a korábban említett ügyfelektől.

Természetes, hogy a barátságos, józan gondolkodású, ízes beszédű emberektől és a szelíd természeti szépséggel megáldott vidéktől nem volt könnyű megválni. Az utolsó napok hangulatába sajnos egy komor prófécia emléke is belevegyül. Ez 1939 ok-

tóberében még az évszázadokon át üldözött nép túlreagált félelmének látszott. Háromnegyed évnek sem kellett azonban eltelnie, és zsidó származású ismerősünk jóslata szerint valóban lángba borult Nyugat-Európa.

Dr. Dániel József

Arcok, életképek az 1930-as évekből

Tavasztól őszig

„Gyermek vagyok, gyermek lettem újra, / Lovagolok fűzfásípot fűjva, / Lovagolok szilaj nádparipán...” Petőfi Sándor szép visszaemlékező sorai juttatják eszembe gyermekkorom feledhetetlenül szép emlékeit.

Pajtásaimmal együtt sokféle játékot kitárltunk, másoktól átvettünk, variáltunk, ahogy azt az akkori – 1930-as évek – lehetővé tették. Mi is játszottunk lovasjátékokat. Nem lovagoltunk szilaj nádparipán, de a lovasjáték nem maradt ki az életünkéből. Ha már ketten voltunk, akkor már volt „ló” is meg lovas is, aki befogta és hajtotta lovát. Egy hosszú, vastagabb madzag kellett hozzá, melyet a hajtó a ló vállán vezetve a két hónalj alatt áthúzott, s már meg is volt a lószerszám és a gyeplő is. A hajtó a madzag két végét megfogva irányította a paripáját. Okos lovak voltak ezek. A gyeplő gyengébb meghúzása azt jelezte, hogy induljon, balra vagy jobbra forduljon. A két szár erőteljesebb húzása a megálljt jelezte, rángatása pedig futásra serkentett. A ló nyerített, topogott, rúgott, ahogy azt a játék megkívánta. Sokszor 5-6 „fogat” száguldozott az utcán, a poros kocsiúton vagy a Hegyalja kis, homokos sík területén. Jó játék volt, kitomboltuk magunkat. Kifáradt a lovas és a ló is.

Ennél a játéknál csak egy, de fontos probléma akadt: ki legyen a ló? A hajtónak mégis nagyobb volt a rangja a lovánál. Bevallom, hogy sokszor voltam ló, mert nem szerettem alkudozni. A játék, a mozgás vágya erősebb volt bennem, mint a beosztás meg a rang.

Másfajta lovasjátékot is játszottunk. Az erősebb, természetesebb gyerekek a nyakukba vették a kisebbeket, azután a párok egymással szemben állva megpróbálták egymást lehúzni a lováról. A ló fogta a lovas lábát, nehogy hátraessen. Lökni nem volt szabad, tilos volt a hátulról való támadás. A győztes az lett, akinek sikerült az ellenfelét a földre kényszerítenie. Ez játék bátorságot, ügyességet, mozgékonytárgyat, együttműködést követelt meg a lótól és a lovastól egyaránt. Fontos volt a szabályok betartása is.

Lovasjátékok közben nem faragtunk

fűzfásípot, pedig tavasszal, amikor már megindult a fákban a nedvkeringés, minden társam készített többet is. Akkor még nem tanultunk fizikát az iskolában, de rájöttünk arra, hogyan lehet magasabb vagy mélyebb hangú sípot készíteni.

Töklevél szárából is csináltunk sípot, melyet mi tükdudának nevezünk. A levelet hosszú szárral vágjuk le a növényről, majd a levelet is lemetszünk a szárról úgy, hogy zárt maradjon a levél szára a felső részen. Ott függőlegesen bevágunk, és kész is volt a hangszer. A száron lévő szűrős szűrőket le kellett finoman kaparni, hogy ne szúrjanak, ha fűjük a mély hangú dudánkat. Ha többen fűjtük egyszerre, akkor az egész környéken hallották a zenebonát.

A focizás is szorosan hozzátartozott az életünkhöz. Rongy- vagy teniszlabdával játszottunk, ha éppen nem volt valakinek futball-labdája. Édesanyám nekem is vett egy igazi futballt. Ez volt életem első és utolsó focija. Boldogan szorítottam magamhoz az ajándékot. Nem bírtam ki, hogy ki ne próbáljam. A mai Erste Bank sarkánál felrúgtam a levegőbe. Gondoltam, hogy gyertyát rúgok, s a visszahulló labdát majd elkapom. A kivitelezés azonban nem az elgondolás szerint sikerült. Az én labdám a kocsiút felé szállt és a lovas kocsi között landolt. Pattogott néhányat – megijesztve a lovakat –, azután szépen elgurult. Alig tudtam kihalászni a forgalomból. Édesanyám korholó tekintetét és szavait el kellett fogadnom.

Társaim már vártak a házuk előtt, hogy mielőtt rúghassuk a bőrt. Ha az akkori focikat a maiakkal összehasonlítom, akkor bizony jelentős különbséget találok. Elég nagy szeletekből készült, a belsőt ki lehetett venni belőle. Maga a felpumpálás is két személyt követelt meg. Kerékpárpumpával fűjtük fel a kellő keménységre. Az egyik személy a pumpát nyomta, a másik a belső nyúlványát (csöcsét) szorította el ritmikusan, amikor a pumpáló felfelé húzta a dugattyút. Ha nem teszi, akkor sohasem lehetett volna felfújni a labdát. Ha elég ke-

mény volt a focink, akkor a belső nyúlványát visszahajtottuk, alaposan megkötöttük, majd visszatuszkoltuk a labda belsejébe. Ezután a külső nyílás befűzése következett, mely szíjjal történt. Ha a fűzés nem volt sikeres, akkor a mi labdánk csak kerekded lett, nem volt teljesen gömbölyű. A szíj vége sem lóghatott ki, mert az fejelésnél sérülést okozott volna. A ma nemzedékének ilyen labdagondjai nincsenek. Futball van bőven, nem kell annyit bíbelődni vele, de nincs elég szabad terület, s talán nem szeretnek annyira focizni.

Az én labdám nem volt hosszú életű. Gyorsan kopott a bőr a varratok mellett. A belső is többször kilyukadt. Egyszer úgy felhasadt, hogy már nem lehetett megragasztani. Akkor a külsőt ronggyal, szénával kitömtük. Fejelni már nem lehetett vele, de rúgni igen. Egészen addig, amíg úgy elkopott, szétszakadt, hogy focizásra alkalmatlanná vált.

A futball birtoklása azt is jelentette, hogy a pajtásaim közül néhányan már a kora délutáni órákban házukba jöttek, fűtültek, jelezték jelenlétüket és focizási szándékukat. Így kevesebb idő jutott a leckék elkészítésére. Ezt a tanítóim is észrevettek.

A labdarúgás a távolabbi városrészek hasonló korú gyerekeit is összehozta. Csapatokat szervezve Kiscsávoly–Alvég, Kiscsávoly–Fölvég mérkőzéseket szerveztünk oda-vissza alapon. Akkoriban még nagy füves területek voltak szabadon, kínálták magukat mérkőzések lejátszására. Elgyalogoltunk a mérkőzések helyszínére. Ruháinkat két kupacba tettük, ezek voltak a kapuk. Barátságos hangulatú mérkőzéseket vívtunk, vita a gólok megítélésénél akadt olykor-olykor: magas volt-e, kapufa lett volna. A játék volt a fontosabb, de a győzelem és sikerélmény sem volt elhanyagolható. Meztől játszottunk, nem volt futballcipőnk.

Akkoriban a golyózás (klikkerezés) nagyon divatos játék volt. Mindenkinek volt sok golyója, melyeket harisnyaszárból készült zacskókban tartottunk. A boltokban színes, égetett agyagból készült golyókat le-

hetett vásárolni. Mindenki rendelkezett acélgolyóval is. Ezek elhasznált csapágyakból származtak. Kétféle módon játszottunk a golyókkal: falhoz ütve és gurítva.

Egyetlen ház volt a mi utcánkban, ahol falhoz ütve játszottunk. Ennek a háznak műköző lábadata volt, s arról az odavert acélgolyók messzire elpattantak. Ketten is, de többen is golyózhattunk így. Úgy kellett az acélgolyót a falhoz ütni, hogy az a már földön heverő golyók egyikéhez arasznyi távolságra kerüljön. Ha ez valakinek sikerült, akkor színes agyaggolyót kapott a nyertes attól, akinek a golyóját megaraszolta. Az araszolást minden résztvevő figyelte, mert ennél a műveletnél csalási lehetőség is adódhatott. A golyók nem mozdulhattak el a helyükről. Ha az egyik golyó kifordult (kiflotylott), akkor az már nem volt érvényes.

A gurításhoz csak egyenes, sík felületre volt szükség. Ezt nagyobb üveg- vagy acélgolyókkal játszottuk. Itt is az araszolás volt a mérték a nyereshez. Ha valakinek a golyója karambolozott a játszótársa golyójával és arasznyi távolságra állt meg tőle, akkor két golyó volt a nyeresége.

A golyókat csereberéltük egymás között. Alkudoztunk, hogy hány agyaggolyó jár egy üveg- vagy acélgolyóért. Ritkán, de előfordult, hogy nálunk idősebb és erősebb fiúk odajöttek közénk és a nekik tetsző golyókat felszedték, aztán otthagytak bennünket. Ha ilyenek megjelentek a láthatáron, akkor mi abbahagytuk a játékunkat.

A rohangálás hozzátartozott az akkori életformánkhoz. A karikázás is ezt a célt szolgálta. Fém vagy fából készült karikákat hajtottunk egy fadarabba. Ügyesség kellett ahhoz, hogy a karika sebesen guruljon, el ne dőljön, arra menjen, amerre akarjuk, ne ütközzön másnak, lassítani és gyorsítani tudjuk. Még cikk-cakkban is engedelmesen haladt. Vaskarikát is lehetett egy darab fával

irányítani, de a szerencsésebbek egy vastagabb, ujjnyi vastag fémszállal tölték maguk előtt. A fémszáll végét U alakúra formálták, így tölték. Ehhez nem kellett nagy erőfeszítés és ügyesség sem.

Veszélyes játékunk is akadt: a pincike. Egy 20-30 centis fadarabot mindkét végén kihegyeztünk, majd egy téglára, fadarabra ráfektettük. A szabad végére kb. egy méter hosszú bottal ráütöttünk, erre a kihegyezett pincikénk a levegőbe emelkedett. Ekkor kellett a bottal eltalálni és jó messzire elűteni. Nem sikerült mindig. Egyik osztálytársam szemét ilyen eltévedt pincike szúrta ki.

Nem sütött mindig a nap, eső is esett, szeles, hűvös napok is voltak. A szobában kellett valamilyen elfoglaltságot találni. Megtanultunk sakkozni, malmozni. A malomjátékot magunk rajzoltuk kartonpapírra. A bábukat, korongokat babok és kukoricaszemek helyettesítették. Amikor a malomjáték fortélyaira rájöttünk, akkor a csiki-csuki formát nem játszottuk. Így hosszabb lett egy-egy parti, és jobban oda kellett figyelni. „Ne neves korán” elnevezésű társasjátékot is játszottunk, de csak ritkán, mert ilyen játékra csak egy fiúnak volt.

Be kell vallanom, hogy nagyon szerettem olvasni. Minden papírdarabot elolvastam, melyen betűket láttam. Így voltam a könyvekkel is. Olyan ismeretekhez jutottam, melyeket nem is értettem mindig, de ezek a kíváncsiságomat csak növelték. Az indiános, kalandos könyveket cserélgettük egymás között.

Egy nagyobb fiú vezetésével indiáncsapatot szerveztünk. Volt tolldíszünk, de csatabárdunk nem. Ezt a csúzli, a bodza- és krumplipuska helyettesítette. Egyik téren az egymáshoz közel álló eperfák ágait kötöttük össze vastag drótokkal és kötélrögzítőkkel. Ezekre függeszkedve jutottunk át egyik fáról a másikra.

Előfizetési felhívás

Lapunk a 2014. évre előfizethető a jelenlegi előfizetők számára mellékelten megküldött, illetve a címünkön (6500 Baja, Munkácsy Mihály utca 9., telefon: 79/322-945) igényelhető „Kézpénzfizetési megbízás” felhasználásával.

A Bajai Honpolgár példányonkénti ára (250 Ft) és helyi előfizetési díja nem változik. A vidéki előfizetési díj minimális emelését a postaköltség várható növekedése teszi szükségessé.

Előfizetési díjak:

Helyben (házhoz szállítva)	3000 Ft
Vidékre (postaköltséggel)	5700 Ft
Külföldre (postaköltséggel)	10 800 Ft

Üdvözljük hűséges régi előfizetőinket és szeretettel köszöntjük az újakat.

Bajai Honpolgár Alapítvány

Papírsárkányokat is csináltunk, örültünk, ha kellő széljárás esetén az a magasba emelkedett.

A mi játékainkhoz nem kellett sok pénz. A pénzhányt pótolta a leleményesség, az összefogás és összetartás.

„Hol vagytok, ti régi játszótársak? / Közületek csak egyet is lássak!” Petőfi Sándorral én is ezt kérdezem: hol vagytok? A felszólításnak sem tesz eleget senki. De az emlékek ma is frissek és elevenen élnek bennem. Most, a földi élet vége felé tudom értékelni, mit jelentettek a gyermekkori játszótársak és játékok, milyen útravalót adtak a későbbi évtizedek feladatainak megoldásához és a helytálláshoz.

Kovács T. Sándor

Védendő védtelenek: az imádkozó sáska

A vidékünkön leginkább július második felétől szeptember végéig megfigyelhető imádkozó sáska (*Mantis religiosa*) – vagy másképpen ájtatos manó – hivatalos magyar nevét lábainak az imádkozó ember összekulcsolt kezeire emlékeztető jellegzetes tartásáról kapta. Népi elnevezései is a rovar említett jellemzőjéből eredeztethetők. Gozmány László szerint ezek „fogólabú sáska, ájtatos sáska, ájtatos manó, táltos manó, táltos sáska, buzgó manó” (*Európa állatvilága – hétnyelvű névszótár*. Budapest, 1979. I. kötet, 629. oldal). A tudomá-

nyos név ugyanerre utal: a görög mantis jelentése jós, próféta, míg a latin religiosa magyarrá fordítva vallásos. Mindemellett meg kell jegyezni, hogy a sáska név kissé félrevezető. Rovarunk a fogólabúak (*Mantodea*) rendjébe és az imádkozó sáskák (*Mantidae*) családjába tartozik (annak egyedüli magyarországi képviselője) és rokonsága a valódi sáskákkal távolinak mondható. Családi kapcsolatait tekintve legközelebb a csótányokhoz áll. Amíg az igazi sáskák növényevőként óriási pusztítást tudnak véghezvinni a növényvilágban,

addig az imádkozó sáskák inkább félelmetes ragadozó hírében állnak. További különbség például, hogy a valódi sáskák hátulsó lábai ugrólábak, az imádkozóké ezzel szemben hosszú és erős járólábak. A rovar az erdei tisztásokon, hegyoldalokon a növények csúcsának jó kilátású pontján mozdulatlanul dermedve várja az arra repülő gyanútlan áldozatot. Alkalmatlan pillanatban tövisekkel és tüskékkel felszerelt erőteljes fogólabáit villámgyorsan előre lendítve szerez zsákmányt, és másodperc törtrészenek múltával már falatozik is be-

Jól látható a rovar testfelépítése és a fogólábak fegyverzete

Imádkozó sáska leszállásban

lőle. Mindezt az emberi szem számára gyakorlatilag követhetetlen, nem vagy alig érzékelhető sebességgel teszi.

A kifejlett állapotú hímek 5-6, a hasonló korú nőstények 7-7,5 centiméter hosszúságúak. Utóbbiak potroha a párosodás utáni hetekben a fejlődő petéktől megduzzad. A faj nőstényeiről ismert, hogy a párzás után megeszik partnerüket. Valójában erre nem túl gyakran kerül sor és megtörténte leginkább a hím ügyetlenségének következménye. Párzásnál a hím a nőstény hátára mászva fogólábaival annak szárnytöveinél kapaszkodik meg. A közelséget kihasználva alkalmanként a nőstény leharapja a hím fejét, majd felfalja testét. Friedrich Schiller *A genovai Fiesco összeesküvése* című drámájában leírt „A mór megtette kötelességét, a mór mehet” mondat értelme az imádkozó sáskáknál biológiai szempontból a következő: a hím ivarsejtjeinek átadásával elvégezte feladatát, ettől kezdve táplálékként-zsákmányként a petéket óvó

hab előállításához szükséges fehérjeforrás. A nőstény még ősszel a potrohmirigyekben termelődő és a levegőn gyorsan megszilárduló habba (védelmet és hőszigetelést biztosít) ágyazza petéit, amelyek helyeül a kövek vagy a fakéreg alját, kórókat választja. A tavasz végén kikelő lárvák fejletlen ivarszerveik és hiányzó szárnyaik ellenére a kifejlett példányok kicsinyített másai, táplálkozásukat tekintve ők is ragadozók. Növekedés és többszöri vedlés után érik el az imágó állapotot és méretet.

A rovar karcsú, megnyúlt testének végén mozgékony, háromszög alakú fej látható: a két felső csúcson egy-egy nagyméretű összetett szem, az alsón a ragadozó életmódhoz szükséges erős szájszerv alakult ki. A félgömbszerű szemekkel együtt járó kitűnő látás nagy segítség a zsákmányszerzésben. Megnyúlt előtóra nyakként hat, a két oldalán végigfutó éles perem fehér színű, amely a szárnyakon tovább folytatódik. A két pár szárny ellenére az imádkozó sáska

Imádkozó sáska portré a Nyéki-Holt-Duna északkeleti végénél fekvő réten. A láb belső tövével látható sötét folt szerepe még nem kellőképpen tisztázott

röpte nem túl gyors és járása is lassúnak mondható. A csípő mellett a tor is megnyúlt, a rovart összességében karcsú test jellemzi. Az imádkozó sáska színe leggyakrabban zöld, emellett láthatunk szürkésbarna vagy sötétebb sárga példányokat is: ha meleg, száraz a nyár vége és az ősz, igyekszik környezetéhez alkalmazkodni, az élőhelyén lévő növények színeit felvenni.

A fogólábúak rendjében – mintegy 2000 faj tartozik ide – az imádkozó sáskák családja a legnagyobb fajszerű. Zömük a szubtrópusi és trópusi éghajlati övben élő változatos megjelenésű egyrészt a ragadozó életmódhoz hozzátartozó, másrészt az őket zsákmányul ejteni igyekvők elleni álcázást szolgálják. A hazai élőhelyein viszonylag gyakran szemünk elé kerülő rovar a vidékfejlesztési miniszter 100/2012. számú rendelete szerint védett, természetvédelmi eszmei értéke 5 000 forint.

Dr. Nebojszki László

BAJAI HONPOLGÁR

Megjelenik minden hónap első napján
ISSN 1416-4469

Főszerkesztő:
Bálint László

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bálint Attila, dr. Dániel József,
Jász Anikó, Kóthencz Kelemen, Kovács Zita,
dr. Laki Ferenc, dr. Mayer János,
dr. Nebojszki László

Lapalapító:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Kiadó:
Bajai Honpolgár Alapítvány

Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókjá
Számlasszám: 11732033 20030119

Postacím:
6500 Baja, Munkácsy Mihály u. 9.
Telefon: 79/322-945

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

**KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM ŐRZÜNK
MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.**